'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~
(2018-19)

Date- 20-12-2018

सूचना
'ग्राम सर्वेक्षण' (Village Survey)

B.A.III भूगोल विषयाच्या विद्यार्थी-विद्यार्थीनीना कळविणेत येते की, पेपर क्रं. XIV चे **प्रात्यक्षिक कार्य** : ग्रामसर्वेक्षण दि. २९-१२-२०१८ रोजी **सकाळी ०९.०० वाजता मौजे मालगांव,** ता. मिरज येथे आयोजित केलेले आहे. तरी सर्वांनी उपस्थित राहाणे आवश्यक आहे. सदर सर्वेक्षणासाठी अनुपस्थित राहिल्यास होणाऱ्या नुकसानीस महाविद्यालय व भूगोल विभाग जबाबदार राहणार नाही, याची नोंद घ्यावी.

प्रा. ए. पी. जगताप

Head,
Department of Geography
S. M. Dr. Bapuji Salunkhe College,
Miraj.

63

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे
Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's
S.M. Dr. Bapuji Salunkhe Mahavidyalaya, Miraj.
~ Department of Geography ~
(2018-19)

Date: 29-12-2018

हजेरी: 'ग्राम सर्वेक्षण' (Village Survey)

Sr. No.	Name of the Student	Class	Sign.
1)	Rushikesh manik Nangare	B.A III	[illegible]
2)	Patil Akshay hanmant	B.A III	A Patil
3)	Kumbhar Sudhir Vidyadhar	B.A III	S.V. Kumbhar
4)	Gidde Swapnil Babaso	B.A III	S.B. Gidde
5)	SAWANT SOMNATH SHARAD	B.A III	S.S. Sawant
6)	Pathan RIYAJ RAJJAK	B.A III	[illegible]
7)	Kolekar mahesh vitthal	B.A III	[illegible]
8)	Mane Yogesh Ashok.	B.A III	Y.A. Mane.
9)	Shingade Chetan [illegible]	B.A III	C.A. Shingade

ग्राम सर्वेक्षण (Village Survey)

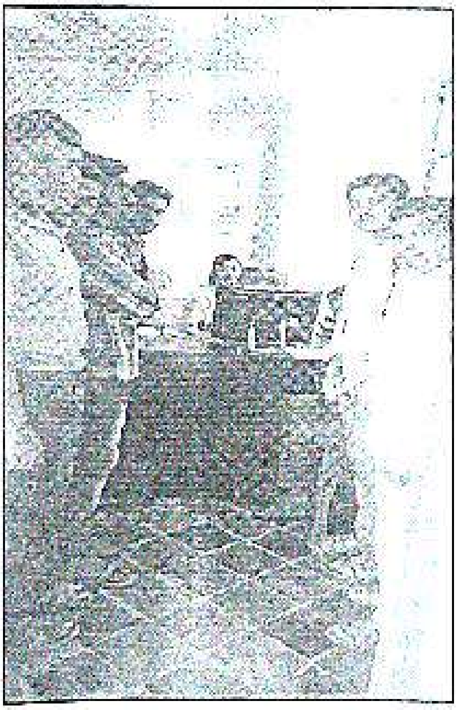

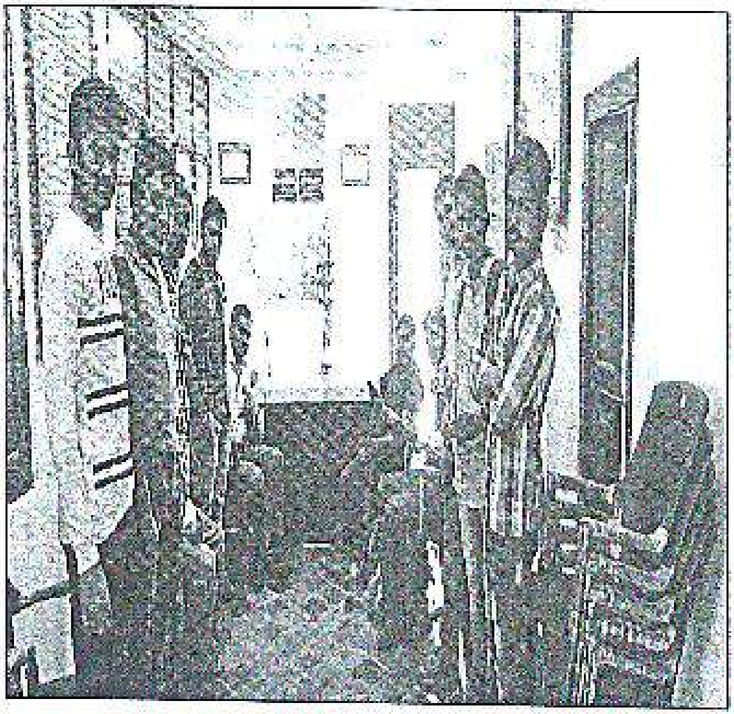

कुटुंबाची कोष्टकवार यादी

गावाचे नाव [illegible] नोंद/अनुक्रमांक/मालकी [illegible]

तालुका [illegible] जिल्हा [illegible]

१ कुटुंब प्रमुखाचे नाव [illegible]
२ लिंग -- पुरुष ---- वय - [illegible] धर्म --मराठा----
(एस.सी./एस.टी./जनरल/ओबीसी)
३ साक्षर किंवा निरक्षर - [illegible] शैक्षणिक पात्रता ४ थी----------
४. एकूण घरातील व्यक्तींची संख्या स्त्री --[illegible]-------- पुरुष --[illegible]------
५ व्यवसायाचे स्वरूप ---[illegible]--
६ एकूण मासिक आर्थिक उत्पन्न / विविध मार्गाने मिळणारे सगळ्यांपासून किती आहे?
---[illegible]----------------

अ) स्थलांतराचा नमूना -
१. तुम्ही कोणत्या वर्षी येथे आलात? ------------------------
२. तुमचे मूळगाव कोणते? ---[illegible]-----------
३. पूर्वीचे - याआधीचे शेवटचे वसतिस्थान ------------------------

ब) घराची परिस्थिती
१. घर [illegible] - झोपडी/कच्चे/अर्धे पक्के/सिमेंटचे
२. खोल्यांची संख्या ----[illegible]--------- एकूण बांधकामाची जागा (क्षेत्रफळ)
३. मालकीची ---[illegible]-----------------
४. घरातील सुखसोई

बाथरूम	संडास	लाईट	टेलिफोन	आणखी काही
आहे/नाही	आहे/नाही	आहे/नाही	आहे/नाही	आहे/नाही

सांडपाण्याची व्यवस्था

५. स्वयंपाकासाठी ----------- चूल / शेगडी / स्टोव्ह / गोबर गॅस / एल.पी.जी.
६. पाण्याची व्यवस्था

बोअरवेल

सरकारी नळ	स्वतःचा पाण्याचा नळ	विहीर	हातपंप	नदी	बोअर (कूपनलिका)	आणखी काही
	✓		✓		/	

७. कुटुंबाची घराची मालमत्ता

रेडिओ/टेप	टीव्ही/व्हीसीआर / सीडी प्लेअर	फ्रिज	पंखा	सायकल	मोटरसायकल	चारचाकी गाडी (कार, जीप इ.)	आणखी काही	[illegible]
	✓	✓	✓	✓	✓	✗		

८. जमिनीची मालमत्ता तुमच्या गावाकडे ---[illegible]---- ([illegible])
एकूण स्वतःची जमिन -------------- सिंचित / असिंचित
जमिन खंडाने दिली ------------ एकूण सिंचित ------------
खंडाने असलेली एकूण सिंचित ------------
एकूण जमिन : एकर/हेक्टर

एकूण सिंचित क्षेत्र (एकर / हेक्टर)	एकूण असिंचित क्षेत्र (एकर / हेक्टर)	पिके (एकर / हेक्टर) [illegible]	तांदूळ (क्षेत्र / उत्पादन)	ज्वारी (क्षेत्र / उत्पादन)	बाजरी (क्षेत्र / उत्पादन)	ऊस (क्षेत्र / उत्पादन)	कडधान्ये (डाळी) (क्षेत्र / उत्पादन)	इतर पिके (क्षेत्र / उत्पादन)
1				✓				

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~

Field Work/Project Report/Village Survey

Sr. No.	Year	Selected Village	No. of Students	Project	Date
1	2005-06	Patgaon	26	Population Resource Survey	20-12-05 to 21-12-05
2	2006-07	Dhavali	29	Population Resource Survey	27-12-06 to 28-12-06
3	2007-08	Mallewadi	26	Population Resource Survey	14-12-07 to 15-12-07
4	2008-09	Gundewadi	27	Population & Land Use Survey	06-12-08 to 07-12-08
5	2009-10	Shindewadi	33	Population & Land Use Survey	18-12-09 to 19-12-09
6	2010-11	Khanderajuri	28	Land Use Survey	15-12-10 to 16-12-10
7	2011-12	Siddhewadi	37	Land Use Survey	23-12-11 to 24-12-11
8	2012-13	Khanderajuri	19	Land Use Survey & Survey of Water	08-02-13
9	2013-14	Siddhewadi	22	Land Use Survey & Survey of Water	08-01-14 to 09-01-14
10	2014-15	Soni	31	Land Use Survey	08-01-15 to 09-01-15
11	2015-16	Mallewadi	39	Land Use Survey	29-01-16
12	2016-17	Siddhewadi	28	Land Use Survey	06-02-2017
13	2017-18	Khanderajuri	17	Land Use Survey	06-12-2017
14	2018-19	Malgaon	18	Socio-Economic Survey	29-12-2019

Head,
Department of Geography
S. M. Dr. Bapuji Salunkhe College,
Miraj.

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~

(2019-20)

Date- 09-01-2020

प्रति,

मा. प्राचार्य,
शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय,
मिरज.

विषय - ग्राम सर्वेक्षणास जाणेस परवानगी मिळणेबाबत......

महोदय,

बी. ए. भाग III मधील भूगोल विषयाच्या पेपर क्र. XIV (प्रात्यक्षिक पेपर-२) मध्ये ग्रामीण सर्वेक्षण हा १५ गुणांचा अभ्यासक्रम आहे. सदरचे सर्वेक्षण करण्यासाठी दि. ११ जानेवारी,२०२० रोजी मौजे सावळी, ता. मिरज येथे जाणेचे आयोजित केलेले आहे. या सर्वेक्षणास १४ विद्यार्थी, प्रा. एस. एस. वाघमोडे, प्रा. एस. एस. सोंडगे, प्रा. डॉ. ए. एस. जाधव, आणि प्रा. डॉ. एन. आर. मुगडे इ. जाणार आहेत. तरी सदर सर्वेक्षणास जाणेस परवानगी मिळावी, ही नम्र विनंती.

कळावे,

आपला विश्वासू,

(श्री. ए. पी. जरग)

Head,
Department of Geography
S. M. Dr. Bapuji Salunkhe College
Miraj

मंजूर
9.1.2020

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~

(2019-20)

Date- 0[illegible]-01-2020

सुचना

'ग्राम सर्वेक्षण' (Village Survey)

भूगोल विभागातील बी.ए.भाग III च्या विद्यार्थी-विद्यार्थीनीना कळविणेत येते की, पेपर क्रं.XIV चे **प्रात्यक्षिक कार्य : ग्रामसर्वेक्षण** दि.११-०१-२०२० रोजी **सकाळी ०८.०० वाजता** मौजे **सावळी**, ता.मिरज येथे आयोजित केलेले आहे. तरी सर्वांनी उपस्थित राहाणे आवश्यक आहे. सदर सर्वेक्षणासाठी अनुपस्थित राहिल्यास होणाऱ्या नुकसानीस महाविद्यालय व भूगोल विभाग जबाबदार राहणार नाही, याची नोंद घ्यावी.

कळावे,

आपला विश्वासू,

(श्री.ए.पी.जगदाळे)

Head,
Department of Geography
S. M. Dr. Bapuji Salunkhe College,
Miraj.

ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षण प्रसार - शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha Kolhapur's

SHIKSHANMAHARSHI DR. BAPUJI SALUNKHE COLLEGE, MIRAJ.

TAL. : MIRAJ. DIST. : SANGLI (MAHARASHTRA) Pin - 416 410.

(Govt. Sanction No Education & Social Welfare Dept. Notification No. UKF 8765-U, Dated 27-08-1965)
(Permanently affiliated to Shivaji University, Kolhapur)
(NAAC Accredited with CGPA of 2.81 on a seven point scale at B++ Grade)

Website www.smdbcmiraj.org | E-mail id : smdbcmiraj@rediffmail.com | Phone No. 0233 - 2232161 | Resi. No. 0233 - 2329850 | r.College Code No. : J.22.06.003

• Founder • Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe B.A., B.T., D.Lit.

• President • Hon. Chandrakant (Dada) Patil, Minister of Revenue, Rehabilitation and Public Works, Government of Maharashtra

• Executive Chairman • Prin. Abhaykumar Salunkhe M.A.

• Secretary • Prin. Mrs. Shubhangi M. Gavade M.Sc., B.Ed.

• Principal • Dr. Udaysinh Manepatil M.Com., M.B.A., M.Phil., Ph.D.

Ref. No.: 663(A)/08/01/2020
Date: 08/01/2020

प्रति,

मा. सरपंच,

ग्रामपंचायत कार्यालय, सावळी,

ता. मिरज, जि. सांगली.

विषय : ग्राम सर्वेक्षणाबाबत......

महोदय,

आमच्या महाविद्यालयातील बी. ए. भाग III मधील भूगोल विषयाचे विद्यार्थी-विद्यार्थीनी आपल्या गावी शनिवार दि. ११ जानेवारी,२०२० रोजी ग्राम सर्वेक्षणासाठी येणार आहेत. तरी आपण त्यांना आवश्यक ते सहकार्य करावे, ही विनंती.

कळावे,

O/C

आपला विश्वासू,

(डॉ. यु. आर. मानेपाटील)
Principal,
Shikshan Maharshi Dr. Bapuji Salunke College,
MIRAJ. (Sangli)

प्रत माहितीसाठी

१) ग्रामसेवक, मौजे सावळी
२) ग्रामकामगार तलाठी, मौजे सावळी

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार"

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

S.M. Dr. Bapuji Salunkhe Mahavidyalaya, Miraj.

~ Department of Geography ~

(2019-20)

Date: 11-01-2020

हजेरी: 'ग्राम सर्वेक्षण' (Village Survey)

Sr. No.	Name of the Student	Class	Sign.
1	Pol Sagar Sudhakar	B.A.T.Y	Sagar
2)	PATIL PAVANKUMAR SUBHASH	B.A.T.Y	[illegible]
3)	Dokar Pranita Ajit	B.A T.Y	P.A. Dokar
4)	PATWEGAR NAZIYA AMIKHAMJA	B.A III	Natwegar
5)	Akash Rajendra Rajput	B.A. III	[illegible]
6)	Rutik Bhausaheb Ghadage	B.A. III	[illegible]
7)	Ashwini Bhagawan Chavan	B.A III	[illegible]
8	Suraj Sanjay Deshmukh	B.A III.	[illegible]
9	Nishant Ganpati Mali	B.A III	[illegible]
10	Chetan Laxman Omase	B.A III	Omse
11	Wankatesh Shital Koli	B.A III	[illegible]
12	ABhishek Ingvale	B.A III	[illegible]

'क्षेत्र पाहणी' (Village Survey)
"Village Survey at Savli Village"

क्षेत्र पाहणी अहवाल

२०१९-२०

शिवाजी विद्यापीठाच्या अभ्यासक्रमानुसार श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था कोल्हापूर, संचालित, शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे कॉलेज मिरज येथील भूगोलशास्त्र विभागाच्या वतीने मिरज तालुक्यातील मौजे सावळी येथे क्षेत्र पाहणी करण्यात आली. भूगोलशास्त्राच्या अभ्यासात क्षेत्र पाहणीला अधिक महत्व आहे. भूमी आणि काळ हे घटक भूगोल अभ्यासातील मूलभूत आहेत. त्यामध्ये भूमी कोठे आहे, कशी आहे, तिचा विस्तार, उंची, खडकाचे व मातीचे स्वरूप, नैसर्गिक वनस्पती, प्राणी, तापमान व पर्जन्याचे प्रमाण इ. प्राकृतिक घटक तसेच लोकसंख्या, मानवी वस्त्या, मानवाचे बदलते व्यवसाय आणि त्यातून निर्माण होणाऱ्या अडचणी क्षेत्र पाहणीमुळे समजतात. गावातील लोकांच्या आर्थिक व सामाजिक अडचणी, प्रदेशातील भूमी उपयोजनाच्या व पिकांच्या संदर्भातील माहिती होते.

क्षेत्र पाहणीसाठी निवडलेल्या सावळी गावातील लोकसंख्या, कौटुंबिक स्थिती तसेच घरातील सेवा सुविधा विषयक माहितीचा अभ्यास केला. सदर सर्वेक्षणासाठी बी. ए. भाग ३ मधील १२ विद्यार्थी व ४ प्राध्यापक उपस्थित होते. या सर्वेक्षणासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. उदयसिंह मानेपाटील व विभागप्रमुख श्री. ए. पी. जरग यांचे सहकार्य व मार्गदर्शन मिळाले. तसेच, ग्रामपंचायत सरपंच, ग्रामसेवक व गावातील ग्रामस्थांनी या सर्वेक्षणासाठी माहिती देऊन बहुमोल सहकार्य केले.

Head,
Department of Geography
S. M. Dr. Bapuji Salunkhe College,
Miraj.

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार"

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षणसंस्था कोल्हापूर संचलित,

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज

ता. मिरज, जि. सांगली

अर्थशास्त्र विभाग

"प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचे मूल्यमापन"

विशेष संदर्भ तालुका मिरज

सर्वेक्षण

सादरकर्ते

प्रा. डॉ. गित्ते राजकुमार केशवराव

सहाय्यक प्राध्यापक

अर्थशास्त्र विभाग

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज

मार्गदर्शक व प्रेरणा

प्राचार्य डॉ. जे एल. भोसले

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज

ता. मिरज जि. सांगली

शैक्षणिक वर्ष सन २०२१-२२

Scanned with CamScanner

ऋणनिर्देश

श्री स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था संचलीत, शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज येथील महाविद्यालयात अर्थशास्त्र विभागाच्या यतीने विद्यार्थी सर्वेक्षण शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ मध्ये पूर्ण करण्यात आले आहे. विद्यार्थी सर्वेक्षणाचा प्रस्तुत अभ्यास विषय "प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचे मुल्यमापन विशेष संदर्भ तालुका मिरज" ठरविण्यात आला आहे. त्या आधारे अर्थशास्त्र विभागातील विद्यार्थ्यांनी मुलाखत अनुसूचीच्या साहाय्याने सर्वेक्षण करण्यात आलेले आहे. संस्थेचे संस्थापक आदरणीय डॉ. बापूजी साळुंखे आणि संस्थामाता सुशिलादेवी साळुंखे यांच्या आशिर्वादामुळे आम्ही सर्व अर्थशास्त्र विभागातील प्राध्यापक व सर्वेक्षणकर्ते विद्यार्थी सर्वेक्षण करू शकलो आहोत. त्याचप्रमाणे संस्थेचे सर्वेसर्वा कार्याध्यक्ष - प्राचार्य/अभयकुमार साळुंखे, आमच्या संस्थेच्या सचिव, प्राचार्य शुभांगी गावडे, संस्थेच्या अर्थसचिव प्रा. आर. व्ही. शेजवळ यांचेही मोलाचे मार्गदर्शन लाभले.

आमच्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. जे. एल. भोसले यांनी विद्यार्थी सर्वेक्षण करण्यासाठी परवानगी दिली व अनमोल मार्गदर्शन केले. अर्थशास्त्र विभागाच्या विभागप्रमुख आदरणीय प्रा. सौ. एस. पी. हाके व सहाय्यक प्राध्यापक संजय पाटील यांचे प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सहकार्य लाभले त्याबद्दल मी ऋणी आहे. तसेच विद्यार्थ्यांनी सर्वेक्षण करण्यासाठी दाखवलेली उत्सुक्ता, आनंद व सहकार्य नोंदवलेला सहभाग महत्वाचा वाटतो. सर्वेक्षण करण्यासाठी आदरणीय संस्थेचे पदाधिकारी व प्रशासनातील प्रमुख व्यक्ती व विद्यार्थी यांचा मी कायमचा ऋणी आहे.

प्रा. डॉ. गित्ते आर. के
सहाय्यक प्राध्यापक
अर्थशास्त्र विभाग
शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे
महाविद्यालय मिरज जि. सांगली

Scanned with CamScanner

अनुक्रमणिका

अ) प्रकरण विभागणी

१.	प्रस्तावना
२.	संशोधन साहित्याचा आढावा
३.	प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचे मुल्यमापन विशेष संदर्भ – **तालुका मिरज**
४.	निष्कर्ष
५.	शिफारशी
ब)	**संदर्भसूची**
क)	**परिशिष्ट**
I.	मुलाखत अनुसूची
II.	सर्वेक्षणकर्ते विद्यार्थी यांचे आधार कार्ड फोटो
III.	सर्वेक्षणकर्ते विद्यार्थी यांची ई मेल यादी

Scanned with CamScanner

तक्ता सूची

अ.क्र.	तपशिल	पान क्र.
१.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबाची मालकी जमीन क्षेत्र सद्यस्थिती	४
२.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबाची पिकांची माहिती	६
३.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील पीक विमा येजनेची माहिती	७
४.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील पीक विमा हप्ता भरण्याची स्थिती	८
५.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील पीक विमा लाभार्थी सद्यस्थिती	१०
६.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेची पारदर्शकता स्थिती	११
७.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील प्रशासन पातळीवर त्रासाच्या संदर्भात सद्यस्थिती	१२
८.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील पीक विमा योजनेची स्वरूप सद्यस्थिती	१४
९.	मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील पीक विमा योजनामुळे आर्थिक स्थिरता सद्यस्थिती	१६

Scanned with CamScanner

आलेख सूची

अ.क्र.	तपशिल	पान क्र.
१.	मिरज तालुक्यातील शेतकरी कुटुंबाची मालकी जमीन क्षेत्राचा आलेख	४
२.	मिरज तालुक्यातील शेतकरी कुटुंबांनी प्रधानमंत्री पीक विमा हप्ता भरण्याचा स्थितीचा आलेख	८
३.	मिरज तालुक्यातील शेतकरी कुटुंबाचा प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचे लाभार्थी सद्यस्थिती	१०
४.	मिरज तालुक्यातील शेतकरी कुटुंबांना प्रशासन पातळीवर त्रासाच्या संदर्भात आलेख	१३
५.	मिरज तालुक्यातील शेतकरी कुटुंबांना प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेमुळे आर्थिक स्थिरता संदर्भात आलेख	१६

Scanned with CamScanner

प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचे मुल्यमापन

१.१ प्रस्तावना :

भारतीय अर्थव्यवस्था प्रामुख्याने कृषीवर आधारीत आहे. सन १९९१ पासून भारतीय अर्थव्यवस्थेला कलाटणी मिळाली असली तरी देखील उदारीकरणाच्या प्रक्रियेपासून दूरसंचार, व्यवस्थापन, माहिती तंत्रज्ञान, परिवहन इत्यादी क्षेत्रांमध्ये मोठया प्रमाणात वाढ झाली. परंतू कृषीक्षेत्र, संशोधन इ. क्षेत्रामध्ये मोठया प्रमाणात गुंतवणूकीच्या बाबतीत उपेक्षितच राहीले सामाजिक व आर्थिकदृष्टया शेतकऱ्यांसाठी शासनस्तरावर नियोजन, संरक्षण व विशेष तरतुदीची आवश्यकता असल्याचे निदर्शनास येते.

पाऊसाचा लहरीपणा, दुष्काळ, पूर, गारपीट अशा नैसर्गिक संकटांना कृषीक्षेत्राला तोंड दयावे लागते. शेतकऱ्यांच्या शेतीविषयक गरजा विचारात घेऊन केंद्र व राज्य शासन कृषी विम्यासाठी १३ जानेवारी २०१६ ला केंद्रीय मंत्रिमंडळाने प्रधानमंत्री पीक विमा घोषणा केली. २०१६-१७ च्या खरीप हंगामापासून जून २०१६ सुरू करण्यात आली.

१.२ संशोधन साहित्याचा आढावा :

१. **Durkheims Types (2013)** : प्रस्तुत संशोधनात नैसर्गिक आपत्ती, संसथात्मक कर्जाचा बाजारीपणा यातून शेतकरी चिंताग्रस्त मानसिकतेतून आत्महत्या करत असल्याचे दिसून येते.

२. **H.E. Erdrman (1939) "companson of small and Large farmers under poration schemes"** : मोठा शेतकरी हा अल्पभूधारक शेतकऱ्यांना मजूर म्हणून राबवण्यात आले आहे. संशोधनातून दिसून येते.

१.३ संशोधनाची उद्दिष्टये :

१. प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचा आढावा घेणे.

२. शेतकऱ्यांच्या उत्पन्न स्थितीचा अभ्यास करणे.

Scanned with CamScanner

१.४ योजनेची कार्यक्षेत्र :

योजना राज्यांनी निकष पुर्ण करून राबवायची असली तरी पंतप्रधानाच्या One Nation – One Scheme या उद्देशाने ती संबंध देशात राबविण्याचे लक्ष्य ठेवण्यात आले आहे.

१.५ विमा कंपनी AICIL : आणि एखादी खाजगी विमा कंपनी अशी संयुक्तिक जबाबदारी देऊन "एका राज्यासाठी एक खाजगी विमा कंपनी" या तत्वाचा वापर करण्यात आला आहे.

१.६ विम्याचा हप्ता : या योजनेचा हप्ता **NAIS** पेक्षाही कमी आहे. **MNAIS** मध्ये असलेली कमाल पध्दत (**cap**) बाद करण्यात आली आहे. सरसकट खरीप पिकांसाठी २ टक्के, रब्बी पिकांसाठी १.५ टक्के, आणि नगदी पिके व फलोत्पादनासाठी ५ टक्के हप्ता निर्धारीत करण्यात आला आहे.

१.७ शासन सबसिडी : वरील १.५ टक्के ते ५ टक्के हप्त्यातील सुमारे ५० टक्के ते कमाल ३० टक्के (निकषांवर आधारीत प्रमाण) रक्कम सरकार भरेल.

१.८ विमा प्रकरणाचा निपटारा : विमा प्रकरणाचा निपटारा विमा कंपनी करेल.

१.९ नुकसान भरपाई : कमाल ३० टक्के ते ७० टक्के

१.१० लाभार्थी : अनिवार्य कर्ज घेतलेला शेतकरी तसेच कोणताही शेतकरी पीक विम्याची रक्कम थेट शेतकऱ्यांच्या खात्यात वर्ग करणे अनिवार्य.

१.११ संशोधन पध्दती (Research Methodology)

१. **अध्ययन क्षेत्र :** प्रस्तूत संशोधनाचे अध्ययन क्षेत्र हे तालुका **मिरज** संदर्भीय निवडक गावात करण्यात आले आहे.

२. **संशोधनाचे स्वरूप :** संशोधनाचे स्वरूप हे सामाजिक शास्त्र पध्दतीचे असल्यामुळे या संशोधनात **वर्णनात्मक व विश्लेषणात्मक** संशोधन पध्दतीचा वापर केला आहे.

३. **संशोधनाचे निर्देशक :** प्रस्तुत संशोधनात शेतकऱ्यांना याजनेची माहिती प्रणाली, लाभार्थी व परिणाम आदी घटकांच्या साहाय्याने संशोधनात अभ्यास करण्यात आला आहे.

Scanned with CamScanner

तक्ता क्र. १

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील नमुना निवडलेल्या शेतकरी (कुटूंबाची) शेती आकाराची (हे./आर) मालकी संदर्भात सद्यस्थिती.

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकूण
१.	१ हेक्टर	०	०४	०१	०४	०९
२.	२ हेक्टर	०	०१	०३	००	०४
३.	३ हेक्टर	०१	००	००	०१	०२
४.	४ हेक्टर	०४	००	०१	००	०५
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

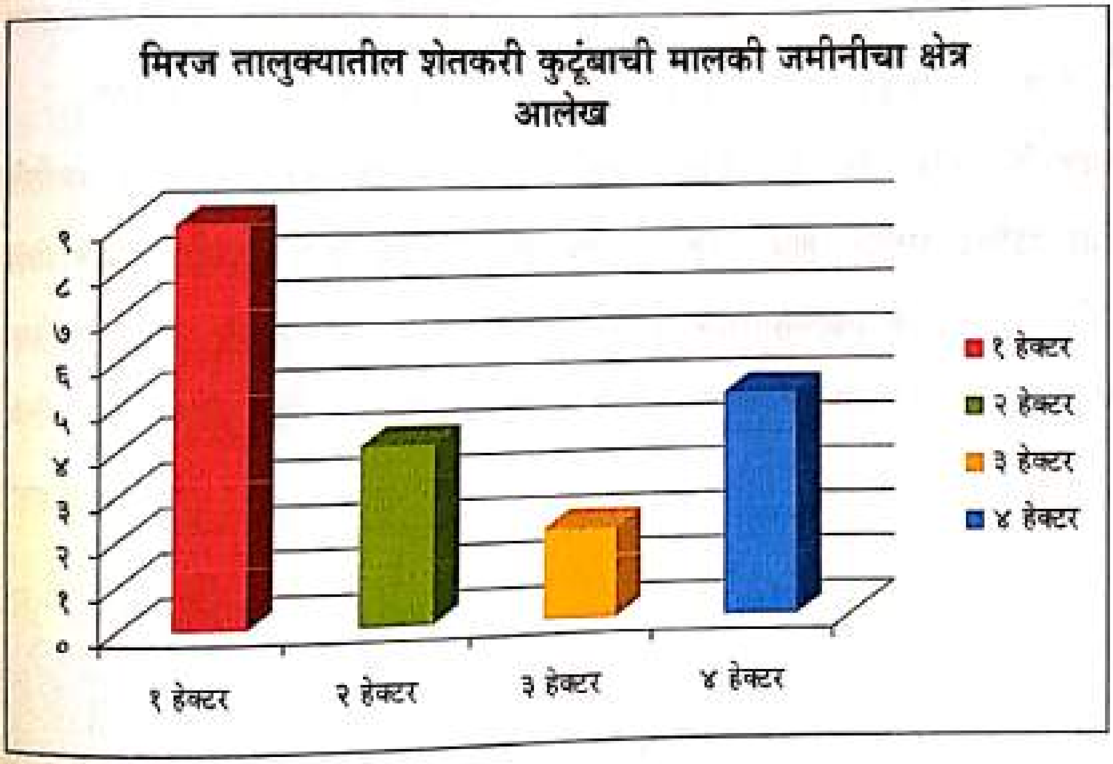

वरील तक्ता क्र. १ वरून असे निदर्शनास येते की, मिरज तालुक्यातील संदर्भीय एकूण नमुना कुटूंबापैकी (९) कुटुंबाना १ हेक्टर शेती असल्याचे दिून येते त्या खालोखाल (५) कुटुंबांना ४ हेक्टर शेती असल्याचे दिसून येते. २ हेक्टर शेती असलेल्या शेतकरी

Scanned with CamScanner

कुटूंबाची एकूण संख्या (०४) असल्याचे दिसून येते ३ हेक्टर शेती असलेल्या कुटूंबाची संख्या केवळ (०२) असल्याचे दिसून येते.

संदर्भीय गावनिहाय विचार करता असे निदर्शनास येते की, १ हेक्टर शेती असलेल्या शेतकऱ्यांची संख्या प्रत्येकी (०४) कुटूंबातील वड्डी व तानंग गावात दिसून येते. तसेच (०१) कुटूंबातील केवळ मालगांव या गावात दिसून येते. २ हेक्टर शेती असलेल्या शेतकरी गटातील सर्वाधिक संख्या (०३) मालगांव या गावात दिसून येते. केवळ (०१) कुटूंबातील वड्डी गावात सर्वात कमी असल्याचे दिसून येते.

३ हेक्टर शेती असलेल्या शेतकरी गटातील प्रत्येकी (०१) कुटूंबातील कळंबी व तानंग गावात दिसून येते.

४ हेक्टर शेती असलेल्या गटातील सर्वाधिक संख्या (०४) कुटुंबातील कळंबी गावात दिसून येते. तर सर्वात कमी शेती (०१) कुटूंबातील मालगावात दिसून येते.

एकंदरीत लोकसंख्या दिवसेंदिवस वाढत आहे. शेतीचे तुकडीकरण होत आहे. शेतीवर अवलंबून असल्याची संख्या दिवसेंदिवस वाढत आहे. अन्य क्षेत्रात रोजगाराच्या संधी कमी असल्याने शेती क्षेत्रावर अतिरिक्त ताण पडत आहे. त्यातून मर्यादित शेतीतून मर्यादित उत्पन्न शेतकऱ्यांना मिळत आहे. त्यामुळे भारतासारख्या देशात तंत्रज्ञानाभिमुख शेतीत वाढ झाली नाही. त्यामुळे भारताच्या सकल उत्पादनात वाढ झाली नाही. वास्तव चित्र दिसून येते.

Scanned with CamScanner

तक्ता क्र. २

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील नमुना निवडलेल्या शेतकरी कुटुंबाची पिकांच्या संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशिल	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकूण
१.	खाद्य पिके	०१	०४	०२	०१	०८
२.	व्यापारिक पिके	०४	०१	०२	०१	०८
३.	नगदी पिके	००	००	०१	०३	०४
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

वरील तक्ता क्र. २ वरून असे निदर्शनास येते की, मिरज तालुक्यातील संदर्भिय एकूण नमुना कुटुंबापैकी (०८) कुटुंबांनी खाद्य पिकाची पेरणी करत असल्याचे दिसून येते. त्याचप्रमाणे (०८) कुटुंबांनी व्यापारीक पीकांची पेरणी केल्याचे दिसून येते. सर्वात कमी (०४) कुटूंबांनी नगदी पिके पेरणी केल्याचे दिसून येते.

पिकांच्या संदर्भात **गावविहाय** विचार करता असे निदर्शनास येते की कळंबी या गावातील शेतकरी कुटुंबांनी सर्वाधिक संख्या (०४) व्यापारीक पिके घेतल्याचे दिसून येते. तर सर्वात कमी संख्या खाद्य पिकांची आहे. नगदी पिके नगण्य शून्य आहे.

वड्डी गावाच्या संदर्भात सर्वाधिक संख्या (०४) खाद्य पिके घेतल्याचे दिसून येते. सर्वात कमी संख्या (०१) केवळ कुटुंब व्यापारिक पिक घेतल्याचे दिसून येत.

मालगांवच्या पिकांच्या संदर्भात विचार करता असे दिसून येते की, खादयपिके, व्यापारिक पिके शेतकरी कुटुंबाची प्रत्येकी संख्या (०२) असल्याचे दिसून येते तर सर्वात कमी नगदी पिके घेत असल्याचे केवळ (०१) कुटुंब आहे.

तानंग गावाच्या पिकांच्या संदर्भात विचार करता असे आढळून आले की नगदी पिके घेणाऱ्या शेतकरी कुटुंबाची सर्वाधिक संख्या (०३) असल्याचे दिसून येते त्या खालोखाल खाद्यपिके व व्यापारिक पिके प्रत्येकी (०१) कुटुंब पिकांची लागवड करत असल्याचे दिसून येते.

Scanned with CamScanner

एकंदरीत मिरज तालुक्यात खाद्यपिके व व्यापारिक पिके घेण्याचे घेणाऱ्या शेतकरी कुटुंबाची संख्या वाढत आहे. पण नगदी पिके लागवड करणाऱ्या शेतकरी कुटुंबाची संख्या अत्यंत कमी असल्याचे दिसून येते.

तक्ता क्र. ३

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय सर्वेक्षण गावातील नमुना निवडलेल्या शेतकरी कुंटुंबाची पीक विमा योजनेच्या माहिती संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकूण
१.	होय	०५	०४	०२	०३	१४
२.	नाही	००	०१	०३	०२	०६
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

वरील तक्ता क्र. ३ वरून असे निदर्शनास येते की, मिरज तालुक्यातील संदर्भीय एकूण नमुना कुटुंबापैकी (१४) शेतकरी कुटुंबांना पिकांच्या संरक्षणासाठी पीक विमा योजनेची माहिती असल्याचे आढळून आले आहे. तर (०६) कुटुंबांना पीक विमा योजना माहिती नसल्याचे आढळून आले आहे.

पीक विमा योजनेच्या माहिती संदर्भात गावनिहाय विचार करता असे प्रत्यक्ष पाहणीतून दिसून येते की, कळंबी या गावात या योजनेच्या संदर्भात म्हणजेच (०५) कुटुंबांना पुर्णतः माहिती असल्याचे दिसून येते.

वड्डी गावाच्या संदर्भात (०४) कुटुंबांना माहिती असल्याच दिसून येते. त्याच गावतील केवळ (०१) शेतकरी कुटुंबांना पीक विमा योजनेची माहिती नसल्याची दिसून येते.

मालगावच्या संदर्भात सर्वाधिक संख्या (०३) कुटुंबांना पीक विमा योजनेची माहिती नसल्याचे दिसून येते तर केवळ (०२) कुटुंबांना पिक विमा योजनेची माहिती असल्याचे दिसून येते.

Scanned with CamScanner

तानंग गावाच्या संदर्भात विचार करता असे आढळून आले आहे की, शेतकरी कुटुंबाची सर्वाधिक संख्या (०३) कुटुंबांना पीक विमा योजनेची माहिती असल्याचे दिसून येते. तर सर्वात कमी संख्या (०२) कुटुंबांना माहिती नसल्याचे दिसून येते.

एकंदरीत पंतप्रधान पीक विमा योजनेच्या संदर्भात शेतकऱ्यांना दिवसेंदिवस संथगतीने माहिती होत असल्याचे दिसून येते. या योजनेची शेतकऱ्यांना किती किफायतशीर आहे याची जाणीव व जागृती करण्याची आवश्यकता आहे. तसेच या योजनेच्या संदर्भात विविध कार्यक्रमामधून प्रचार व प्रसार होणे अत्यंत आवश्यक आहे.

तक्ता क्र. ४

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबांनी पीक विमा हप्ता भरण्याच्या संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकूण
१.	होय	०५	०३	०२	०१	११
२.	नाही	००	०२	०३	०४	०९
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

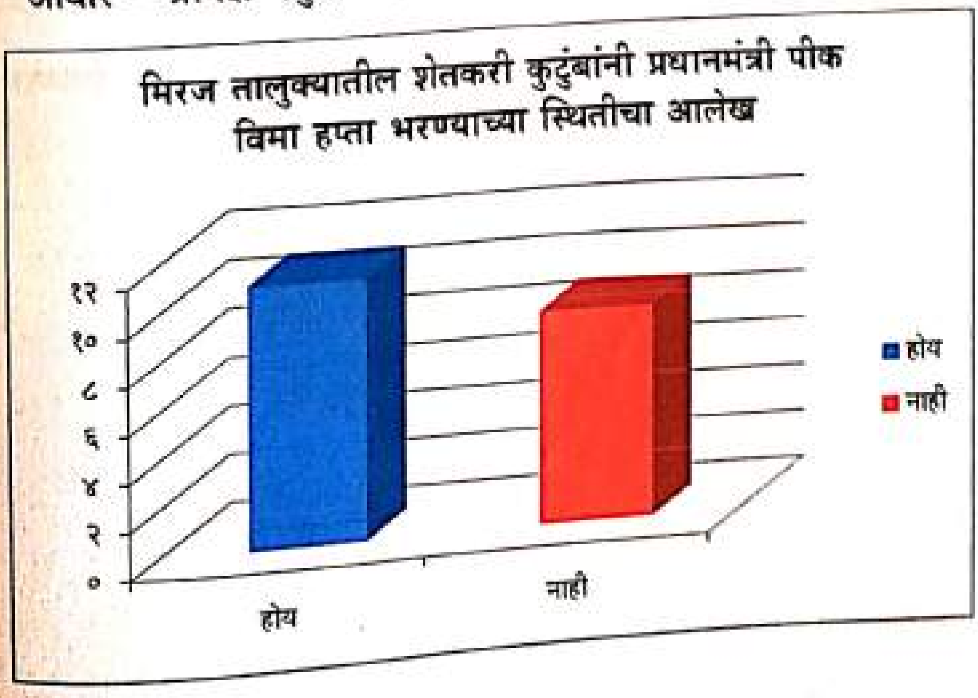

वरील तक्ता क्र. ४ वरून असे निदर्शनास येते की, मिरज तालुक्यातील संदर्भिय एकूण नमुना कुटुंबापैकी (११) शेतकरी कुटुंबांनी पीक विमा भरल्याचे दिसून येते तर (०९) शेतकरी कुटुंबांनी पीक विमा हप्ता भरण्यात आलेला नव्हता प्रत्यक्ष पाहणीतून दिसून येते.

पीक विमा हप्ता भरण्याच्या संदर्भात गावनिहाय विचार करता कळंबी गावातील शेतकरी कुटुंबांनी सर्वाधिक (०५) संख्या असल्याचे दिसून येते वड्डी गावातील पीक विमा हप्ता (०३) शेतकरी कुटुंबांनी भरल्याचे दिसून येते. त्या खालोखाल (०२) कुटुंबांनी पीक विमा हप्ता भरला नसल्याचे दिसून येत नाही.

पीक विमा हप्ता भरल्याच्या संदर्भात मालगांव गावातील सर्वाधिक कुटुंबांनी (०३) पीक विमा हप्ता भरणा केलेला नव्हता केवळ (०२) कुटुंबांनी पीक विमा हप्ता भरणा केल्याचे दिसून येते.

तासंग गावातील (०३) शेतकरी कुटुंबांनी पीक विमा भरल्याचे दिसून येते तर (०२) कुटुंबांनी पीक विमा भरला नसल्याचे दिसून येते.

एकंदरीत संदर्भीय तालुका मिरज शेतकऱ्यांनी पीक विमा हप्ता भरण्याच्या संदर्भात टाळाटाळ केल्याचे दिसून येते. यावरून असे लक्षात येते की, शेतकऱ्यांना पंतप्रधान पीक विमा योजनेची माहिती, परिणाम, उपयुक्तता संदर्भात जागरूकता नसल्याचे दिसून येते. शेतकऱ्यांच्या मालकी जमीनीतून पिकांच्या संरक्षणासाठी प्रत्येक शेतकऱ्यांना पीक विमा हप्ता भरण्याचे अनिवार्य करण्याचे दिसून येते.

तक्ता क्र. ५

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबांनी पीक विम्याची नुकसान भरपाई / लाभार्थी संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकूण
१.	होय	०२	०३	००	००	०५
२.	नाही	०२	०१	०५	०५	१३
३.	अर्धवट रक्कम	०१	०१	००	००	०२
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

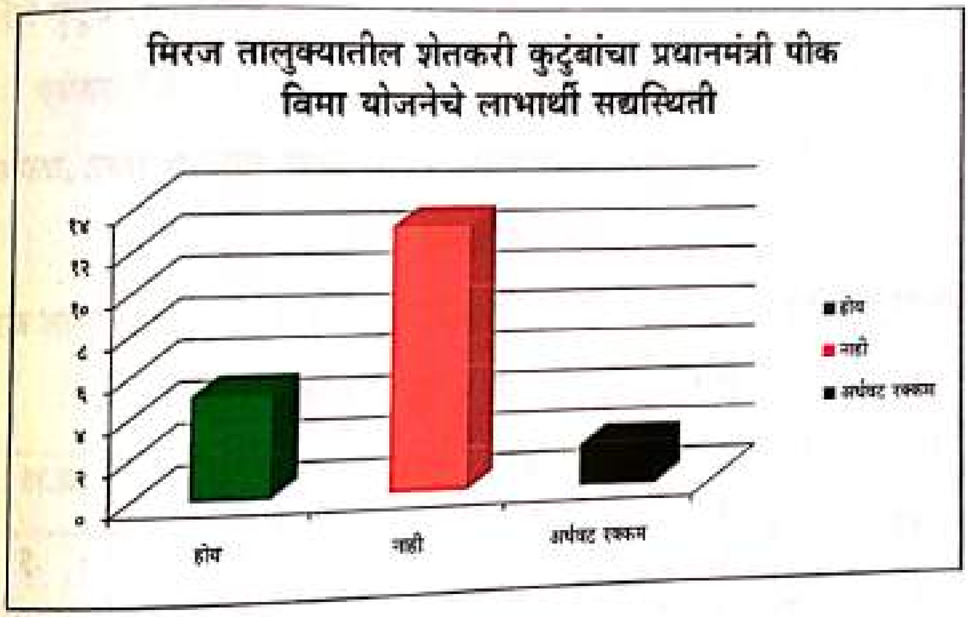

वरील तक्ता क्र. ५ वरून असे निदर्शनास येते की, मिरज तालुक्यातील संदर्भिय एकूण नमुना कुटुंबापैकी सर्वाधिक संख्या (१३) शेतकरी कुटुंबांना पीक विमा नुकसान भरपाई/लाभार्थी नसल्याचे दिसून येते त्याखालोखाल पीक विमा लाभार्थी सर्वाधिक संख्या (०५) असल्याचे दिसून येते. तर प्रशासन स्तरावर वितरीत करण्यात आलेला अर्धवट रक्कम लाभार्थी संख्या केवळ (०२) कुटुंबांना असल्याचे दिसून येते.

Scanned with CamScanner

गावनिहाय विचार करता असे निदर्शनास येते की, कळंबी गावातील पीक विम्याचे लाभार्थी संख्या (०२) असल्याचे दिसून येते.तसेच पीक विमा लाभार्थी संख्या नसलेले केवळ (०२) कुटुंब असल्याचे दिसून येते तर अर्धवट रक्कम प्राप्त झालेले (०१) कुटुंब दिसून येते.

वड्डी गावाचा विचार करता असे निदर्शनास येते की, पीक विमा लाभार्थी संख्या (०३) असल्याचे दिसून येते तर पीक विमा लाभार्थी नसलेली संख्या केवळ (०१) कुटुंब दिसून येते तसेच अर्धवट रक्कम प्राप्त कुटुंब (०१) आहे.

मालगाव गावातील प्रत्यक्ष पाहणीतून असे दिसून येते की, लाभार्थी नसलेले संदर्भीय नमुना संख्या कुटुंब (०५) असल्याचे दिसून येते. तसेच तानंग गावातील लाभार्थी नसलेले कुटुंब (०५) पीक विम्याचे लाभार्थी नाहीत असे प्रत्यक्ष पाहणीतून दिसून येते.

एकंदर मिरज तालुक्यात पंतप्रधान पीक विम्याच्या योजनेच्या संदर्भात माहिती जागरूकता, प्रचार व प्रसार याचा अभाव असल्याचे स्पष्टपणे दिसून येते.

तक्ता क्र. ६

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबांना प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेतील पारदर्शकता संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगाव	तानंग	एकूण
१	होय	०५	०५	०१	०५	१६
२	नाही	००	००	०४	००	०४
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

वरील तक्ता क्र. ६ वरून असे निदर्शनास येते की, मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना कुटुंबापैकी शेतकरी कुटुंबाची सर्वाधिक संख्या (१६) पीक विमा योजनेत पारदर्शकता असल्याचे दिसून येते तर संदर्भीय एकूण नमुना कुटुंबापैकी केवळ (०४) कुटुंबांनी प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेत पारदर्शकता नसल्याचे स्पष्टीकरण करण्यात आल्याचे दिसून येते.

Scanned with CamScanner

संदर्भिय गावनिहाय विचार करता असे निदर्शनास येते की, प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेतील पारदर्शकता असल्याचे स्पष्टीकरण अनुक्रमे प्रत्येकी (०५) कळंबी व (०५) वड्डी गावात असल्याचे दिसून येते.

मालगांव गावाच्या संदर्भिय नमुना कुटुंबापैकी केवळ (०१) कुटुंब पीक विमा योजनेत पारदर्शकता असल्याचे स्पष्टीकरण करण्यात आले तसेच (०४) कुटुंबांना पारदर्शकता नसल्याचे स्पष्टीकरण केले आहे.

तानंग गावाच्या संदर्भात नमुना कुटुंबापैकी पुर्णतः म्हणजेच सर्वाधिक कुटुंब संख्या (०५) असल्याचे दिसून येते. पीक विमा योजनेत पारदर्शकता आहे. असे स्पष्टीकरण केल्याचे दिसून येते.

एकंदरीत अलिकडच्या काळात कोणत्याही शासकीय योजनेत भ्रष्टाचार फोफावत असल्याचे दिसून येते. पण प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेत भ्रष्टाचार कमी असल्याचे प्रत्यक्ष पाहणीतून दिसून येते.

तक्ता क्र. ७

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबांना प्रशासन पातळीवर अधिकारी/पदाधिकारी यांचा त्रासाच्या संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकूण
१.	तलाठी	००	०२	०२	००	०४
२.	बँक अधिकारी	००	०१	०३	००	०४
३.	विमा कंपनीचा अधिकारी	०३	००	००	००	०३
४.	तालुका कृषी अधिकारी	००	०२	००	००	०२
५.	नाही	०२	००	००	०५	०७
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार — प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

Scanned with CamScanner

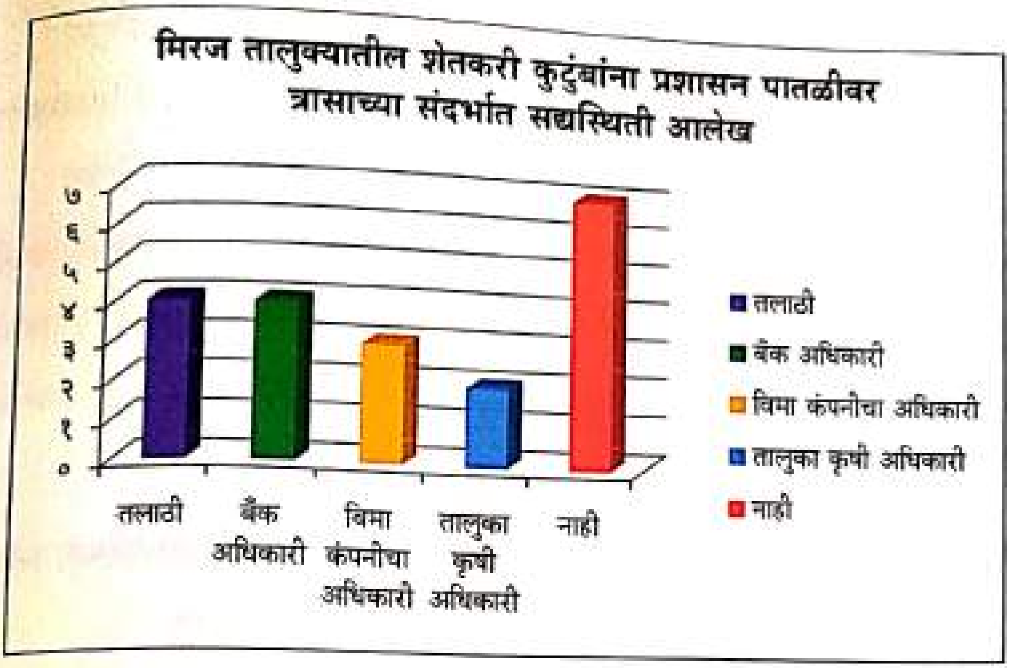

वरील तक्ता क्र. ७ वरून असे निदर्शनास येते की, मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना कुटुंबापैकी शेतकरी कुटुंबांना तलाठी या कर्मचारी मार्फत सर्वाधिक (०४) कुटूंबांना त्रास झाला असल्याचे दिसून येते तसेच (०४) कुटुंबांना बँक अधिकारी यांच्याकडून त्रास झाला आहे. त्या खालोखाल विमा कंपनी अधिकारी मार्फत (०३) कुटुंबांना त्रास झाल्याचे दिसून येते. केवळ (०२) कुटुंबांना तालुका कृषी अधिकारी यांच्याकडून त्रास झाल्याचे दिसून येते. सर्वात महत्वाचे संदर्भीय नमुना कुटूंबापैकी (०७) शेतकरी कुटुंबांना त्रास नसल्याचे दिसून येते.

संदर्भीय गावनिहाय विचार करता कळंबी गावात (०३) शेतकरी कुटुंबांना विमा कंपनीचा अधिकारी यांचा त्रास झाल्याचे दिसून येते केवळ (०२) कुटुंबांना त्रास नसल्याचे दिसून येते.

संदर्भिय वड्डी गावाचा विचार करता (०२) कुटुंबांना तालुका कृषी धिकारी यांचा त्रास झाल्याचे दिसून येते तसेच (०२) कुटुंबांना तलाठी यांच्याकडून त्रास झाल्याचे दिसून येते. तर केवळ (०१) कुटुंबांना बँक अधिकारी यांचा त्रास झाल्याचे दिसून येते.

संदर्भिय मालगावचा विचार करता असे निदर्शनास येते की, शेतकरी कुटुंबांना सर्वाधिक संख्या (०३) कुटुंबांना बँक अधिकारी यांच्यामार्फत त्रास झाल्याचे दिसून येते. केवळ (०२) कुटुंबांना तलाठी कडून त्रास झाला आहे.

Scanned with CamScanner

संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण तानंग गावाचा विचार करता प्रशासनातील कोणत्याही कर्मचाऱ्याचा त्रास नसलेल्या कुटूंबाची सर्वाधिक संख्या (०५) असल्याचे दिसून येते.

एकंदर शेतकरी कुटूंबांना आधार ओळख नसल्याने त्यातून शासनाच्या सोयी व सुविधा, माहितीचा अभाव असल्याने कायदयाचे ज्ञान नसल्याने प्रशासन स्तरावर विविध अधिकारी/पदाधिकारी यांच्यामार्फत कोणत्याही कारणास्तव आर्थिक पिळवणूक करत असल्याचे दिसते.

तक्ता क्र. ८

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबांना प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेच्या स्वरूपाच्या संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकूण
१.	अल्पकालीन समाधानी	०३	०४	०३	०३	१३
२.	दिर्घकालीन समाधानी	०१	०१	०१	०१	०४
३.	अल्प दिर्घ समाधानी	०१	००	०१	०१	०३
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

वरील तक्ता क्र. ८ वरून असे निदर्शनास येते की मिरज तालुक्यातील संदर्भीय एकूण नमुना कुटुंबापैकी (१३) शेतकरी कुटुंबांना प्रधानमंत्री पीक विमा योजने पासून अल्पकालिन समाधान प्राप्त झाल्याचे दिसून येते तसेच (०४) शेतकरी कुटुंबांना दिर्घकालीन समाधान प्राप्त झाल्याचे दिसून येते. तसेच दोन्ही समाधान अल्प व दिर्घ समाधान प्राप्त झालेल्या कुटुंबाची संख्या केवळ (०३) असल्याचे दिसून येते.

संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावातील कळंबी गावातील प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेपासून अल्पकालिन समाधान प्राप्त कुटुंबाची सर्वाधिक संख्या (०३) असल्याचे दिसून

Scanned with CamScanner

येते तर अल्पकालिन समाधान व अल्पदिर्घ समाधानी कुटुंबाची संख्या प्रत्येकी (०१) असल्याचे दिसून येते.

संदर्भीय वड्डी गावाचा विचार करता अल्पकालिन समाधानी प्राप्त कुटुंबाची सर्वाधिक संख्या (०४) असल्याचे दिसून येते तर अल्पकालिन व अल्प दिर्घ समाधानी प्राप्त कुटुंबाची संख्या प्रत्येकी (०१) आहे.

संदर्भीय (०२) गावांचा तानंग व मालगांव गावाचा विचार करता (०३) शेतकरी कुटुंबांना अल्पकालिन समाधान प्राप्त झाल्याचे दिसून येते तसेच दिर्घकालीन व अल्प दिर्घ दोन्ही समाधान प्राप्त शेतकरी कुटुंबाची संख्या प्रत्येकी (०१) असल्याचे दिसून येते.

एकंदर अल्पकालीन समाधानाचे स्पष्टीकरण देणाऱ्या कुटुंबाची संख्या सर्वाधिक असल्याचे दिसून येते तर दिर्घकालीन समाधान प्राप्त कुटुंबाची संख्या कमी असल्याचे दिसून येते. प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेतील लाभार्थी शेतकऱ्यांमध्ये समाधानाच्या पातळीवर पडताळून पाहिले असता शेतकऱ्यांमध्ये आनंदाचे वातावरण असल्याचे प्रत्यक्ष पाहणीतून दिसून येते.

Scanned with CamScanner

तक्ता क्र. ९

मिरज तालुक्यातील संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावातील शेतकरी कुटुंबांना प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेमुळे आर्थिक स्थिरता संदर्भात सद्यस्थिती

अ.क्र.	तपशील	कळंबी	वड्डी	मालगांव	तानंग	एकुण
१.	होय	०५	०४	०४	०५	१८
२.	नाही	००	०१	०१	००	०२
	एकूण	०५	०५	०५	०५	२०

आधार – प्रत्यक्ष नमुना पाहणी

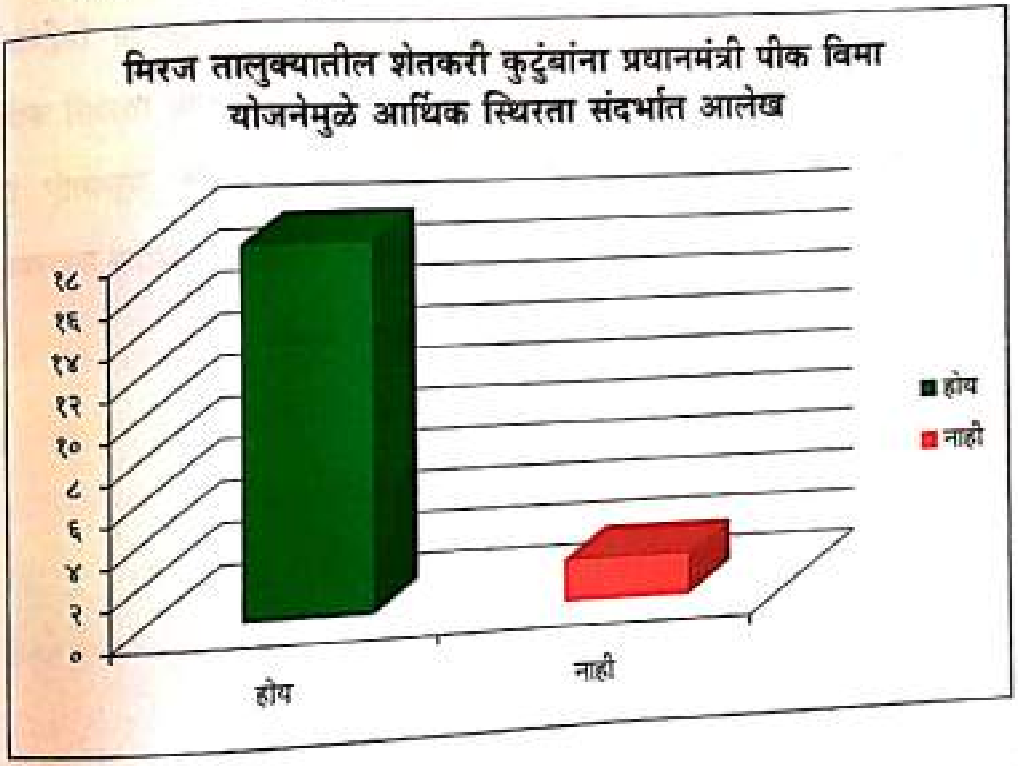

वरील तक्ता क्र. ९ वरून असे निदर्शनास येते की मिरज तालुक्यातील संदर्भीय एकूण नमुना कुटुंबापैकी (१८) शेतकरी कुटुंबांना प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेमुळे आर्थिक स्थिरता येत असल्याचे दिसून येते तर केवळ (०२) कुटुंबांनी प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेमुळे आर्थिक स्थिरता शेतकरी कुटुंबांना येत नसल्याचे दिसून येते.

संदर्भीय नमुना सर्वेक्षण गावनिहाय विचार करता कळंबी गावातून (०५) कुटुंबांना आर्थिक स्थिरता प्राप्त झाल्याचे दिसून येते.

Scanned with CamScanner

संदर्भीय वड्डी गावातील सर्वाधिक शेतकरी कुटुंबाची संख्या (०४) असल्याचे दिसून येते. तर सर्वात कमी संख्या केवळ (०१) असल्याचे दिसून येते.

संदर्भीय मालगांव गावातील सर्वाधिक शेतकरी कुटुंबाची संख्या (०४) आर्थिक स्थिरता असल्याचे दिसून येते. तर सर्वात कमी संख्या (०१) असल्याचे दिसून येते.

संदर्भीय तानंग गावातील सर्वाधिक शेतकरी कुटुंबाची संख्या (०५) आर्थिक स्थिरता प्राप्त झाल्याचे दिसून येते.

एकंदर प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेमुळे ग्रामीण भागातील शेतकऱ्यांना पीक नुकसानीची भरपाई प्राप्त झाल्यामुळे शेतकऱ्यांच्या राहणीमानात वाढ झाली आहे. त्यातून आर्थिक स्थिरता प्राप्त झाली आहे. त्या पैशातून शेतकरी भांडवली आदाने खरेदी करून मोठी गुंतवणूक करत आहे. भांडवली आदानांच्या साहाय्याने शेतीतील उत्पादक्ता मिळवण्यास हातभार लागतो. असे म्हणण्यास वावगे ठरत नाही.

निष्कर्ष

१) मिरज तालुक्यातील संदर्भीय ४ गावांतून नमुना निवडलेल्या २० कुटुंबप्रमखापैकी (०९) शेतकरी कुटुंबाची शेती मालकी क्षेत्र सर्वाधिक असल्याचे दिसून येते त्यांच्या शेती धारण क्षेत्र १ हेक्टर पर्यंत असल्याचे दिसून येते. २ हेक्टरच्या मालकी शेती क्षेत्र ०४ कुटूंब प्रमुखांकडे असल्याचे दिसून येते तर ०४ हेक्टरच्या स्वतःची मालकी शेती असणाऱ्या कुटूंबप्रमुखांची सर्वाधिक संख्या ०५ असल्याचे दिसून येते आहे. यावरुन स्पष्ट होत आहे की मिरज तालुक्यात अल्पभूधारक शेतकऱ्यांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत आहे.

२) मिरज तालुक्यातील संदर्भीय ४ गावांतून नमुना निवडलेल्या २० कुटूंबप्रमुखापैकी खाद्य पीके व व्यापारिक पिके प्रत्येकी ०८ कुटूंबप्रमुख शेतीत लागवड करत असल्याचे दिसून येते. नगदी पिके लागवड करणाऱ्या शेतकरी कुटूंबप्रमुख ०४ असल्याचे दिसून येत आहे. या पाहणीवरुन असे स्पष्ट झाले आहे की मिरज तालुक्यात खाद्यपीके आवश्यक असून व्यापारिक पिके उत्पन्न वाढीच्या दृष्टीकोनातून शेतकऱ्यांना महत्वाचे वाटतात परंतु नगदी पिकांकडे दिवसेंदिवस दुर्लक्ष होत असल्याचे दिसून येत आहे.

३) मिरज तालुक्यातील संदर्भीय ४ गावांतून नमुना निवडलेल्या कुटूंबप्रमखापैकी पिक विमा हप्ता भरणाऱ्या शेतकरी कुटूंबप्रमुखांची संख्या ११ दिसून येते. परंतु प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचा हप्ता भरणार करण्यात नसलेल्या शेतकरी कुटूंब प्रमुखांची संख्या ०९ असल्याचे दिसून येते. प्रत्यक्ष पाहाणीतून शेतकऱ्यांना जाणीव, जागृती, प्रचार, प्रसार करण्याची आवश्यकता दिसून येते.

४) मिरज तालुक्यातील संदर्भीय ४ गावातून नमुना निवडलेल्या २० कुटुंबप्रमुखापैकी शेतकरी कुटुंबप्रमुखांची प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेच्या लाभार्थी संख्या ५ असल्याची दिसून येते. लाभार्थी नसलेल्या कुटुंबप्रमुखांची सर्वाधिक संख्या १३ असल्याची दिसून येते. एकूण मंजूर रक्कमेपैकी अर्धवट रक्कम प्राप्त कुटुंबप्रमुखांची संख्या केवळ ०२ असल्याचे दिसून येते. प्रत्यक्ष पाहणीतून स्पष्ट होते की, पीक विमा भरणाऱ्या शेतकरी

Scanned with CamScanner

कुटुंबांची संख्या जास्त असली तरी प्रशासनामार्फत निधीवाटपात तफावत आहे. ही विशेष उल्लेखनीय बाब आहे.

५) मिरज तालुक्यातील संदर्भीय ४ गावातून नमुना निवडलेल्या २० कुटुंबप्रमुखांपैकी शेतकरी कुटुंबांना तलाठी व बँक अधिकारी यांच्या मार्फत प्रत्येकी ४ कुटुंबांना प्रशासनाचे कामकाज करत असताना कागदोपत्री त्रास झाल्याचे प्रत्यक्ष पाहणीतून दिसून येते.

६) मिरज तालुक्यातील संदर्भीय ४ गावातून नमुना निवडलेल्या २० कुटुंबप्रमुखांपैकी शेतकरी कुटुंबप्रमुख अल्पसमाधान प्राप्त करणाऱ्या कुटुंबांची संख्या १३ असल्याचे दिसून येते. तसेच दिर्घकालीन समाधान प्राप्त कुटुंबप्रमुखांची संख्या ४ तर अल्प व दिर्घ समाधान मानणाऱ्या शेतकरी कुटुंब प्रमुखाची संख्या केवळ ३ आहे. प्रत्यक्ष पाहणीतून स्पष्ट होते की, प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेच्या संदर्भात लाभार्थी समाधानी असल्याची पाहायला मिळत आहे.

Scanned with CamScanner

सारांश

प्रधानमंत्री पीक विमा योजना देशातील प्रत्येक जिल्हयात राबवताना प्राथमिक पातळीवर प्रशासनाला अडचणी आल्या असल्या तरी प्रशासनामार्फत ज्या त्रुटी / दोष समजून घेऊन शेतकऱ्यांना लाभार्थी करण्यासाठी प्रयत्नामध्ये कोणतीही कसर सोडलेली नाही. म्हणून संबंधित पीक विमा कंपनी व राज्यशासन तसेच केंद्रशासन यांनी विशेष लक्ष देऊन ‘ शेतकरी सुखी तर देश सुखी’ या तत्वावर काम करताना प्रत्यक्ष सर्वेक्षणाच्या अनुभव धिष्टीत अभ्यासातून स्पष्ट होते. म्हणून शेतकरी व प्रशासन यांच्यात समन्वय साधून जास्त शेतकरी हे लाभार्थी होण्यास उत्सुक्ता निर्माण होईल व त्यांची पीक विमा हप्ता भरणाऱ्या शेतकऱ्यांची संख्या वाढेल प्रधानमंत्री पीक विमा योजना शेतकऱ्यांच्या उत्पन्नात दुप्पट वाढ करण्यासाठी मदतीची ठरेल. यात कोणतीही शंका नाही व देशातील सर्वच ठिकाणी शेतकरी वर्ग आनंदी असल्याचे पाहायला मिळत आहे.

Scanned with CamScanner

शिफारशी

१) प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेत शेतकऱ्यांना नुकसान भरपाई मिळवून देण्यासाठी जिल्हाधिकारी यांच्या नियंत्रणाखाली तालुका स्तरावर प्रशासकीय अधिकाऱ्यांची समिती गठीत करावी.

२) प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेत शेतकऱ्यांचा सहभाग वाढविण्यासाठी जनजागृती अभियान राबवावे.

३) शेतकऱ्यांना प्रधानमंत्री पीक विमा येजनेत मोठी गुंतवणूक करणे आवश्यक त्यामुळे शेतीत भांडवली गुंतवणूक वाढून शेती उत्पादनास चालना मिळेल.

४) शेतकऱ्यांच्या मालाला चांगली बाजारपेठेची आवश्यकता असल्याने शासनाने संसदेत पास केलेले तिन कायदे परत लागू करून कायदयाची अंमलबजावणी करावी. त्यामुळे बाजारपेठ स्पर्धाक्षम होऊन गुणवत्ता व उत्पादन वाढीस चालना मिळेल.

५) केंद्रशासनाने शेतकऱ्यांना उत्पन्न वाढीसाठी प्रयत्न करावे. पीकांना (MSP) किमान आधारभूत किंमत देण्याचे बंद करावे. कृषी वस्तुंच्या विक्रीसाठी गतिमान बाजारापेठ व खुली अर्थव्यवस्थेचा स्विकार करण्यात यावा. त्यातून गुणवत्ता व स्पर्धाक्षम बाजारपेठ अस्तित्वात येईल.

Scanned with CamScanner

ग.] संदर्भ सूची

१) **स्वामिनाथन एम.एस. (२००७)** कृषी क्षेत्रात भारताचा निर्यात करार योजना मासिक प्र.३०

२) **H.E. Eredmen (1939)** compasion of small and large farmers under poration schemes. Journal of firm economic Vol. 21 No. 03 part published by oxford university press.

३) **Durkheims types (2013)** farmers suicides in India Economic and political weekly Vol. XLVIII No.21

४) **Kiran J Desale (2016)** स्पर्धा परिक्षा अर्थशास्त्र १, दीपस्तंभ प्रकाशन पेज नं. १३७.

Scanned with CamScanner

क] परिशिष्ट - I

ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार
शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

श्री. स्वामी विवेकानंद शिक्षण संस्था कोल्हापूर संचलित,

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय, मिरज

अर्थशास्त्र विभाग आयोजित

प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचे मुल्यमापन

विशेष संदर्भ तालुका मिरज

सर्वेक्षण

मुलाखत अनुसूची

टीप : १) या प्रश्नावलीतील माहिती गुप्त ठेवली जाईल.
२) या प्रश्नवलीतील माहितचा उपयोग फक्त संशोधन कार्यासाठी केला जाईल.

सर्वसाधारण माहिती

जिल्हा	विशेष संदर्भ तालुका	गांव	कुटुंब प्रमुखाचे नांव
सांगली	मिरज		

१. लिंग अ) पुरूष ब) स्त्री

२. वयोगट अ) २५ ते ३५ ब) ३५ ते ५० क) ५० ते ६५

३. भाषा अ) मराठी ब) हिंदी क) इंग्रजी ड) इतर

४. सध्या तुमच्याकडे किती शेती आहे? (आर/हेक्टर)

१) १ हेक्टर २) २ हेक्टर ३) ३ हेक्टर ४) ४ हेक्टर

५. शेतातून कोणती पिके घेता?

१) खाद्यपिके २) व्यापारी पिके ३) नगदी पिके

६. पिकांच्या संरक्षणासाठी पीक विमा योजनेची माहिती आहे का?

१) होय २) नाही

७. पीक विमा भरला होता का?

१) होय २) नाही

८. शासनाची पीक विमा भरण्यासाठी कोणती प्रणाली (पध्दत) योग्य वाटते?

१) ऑनलाइन संगणक २) ऑफलाइन

Scanned with CamScanner

९. शासनाची पीकविमा संरक्षणाची नुकसान भरपाई मिळाली होती का?

१) होय   २) नाही   ३) अर्धवट रक्कम

१०. केंद्रशासनाच्या पीक विमा योजनेत पारदर्शकता वाटते का?

१) होय   २) नाही

११. शासनाच्या प्रशासन स्तरावर अधिकारी / पदाधिकारी यांचा त्रास झाला होता का?

१) तलाठी   २) बँक अधिकारी

३) विमा कंपनीचा अधिकारी   ४) तालुका कृषी अधिकारी

१२. केंद्रशासनाच्या पीक विमा योजना बंद करावी वाटते का?

१) होय   २) नाही

१३. केंद्र शासनाने सुरूवात केलेली योजना कोणत्या स्वरूपाची वाटते?

१) अल्प कालीन समाधानी   २) दीर्घकालीन समाधानी

३) अल्प-दीर्घ समाधानी

१४. पिक विमा योजनेमुळे अल्पभुधारक शेतकऱ्यांना आर्थिक स्थिरता येऊ शकते का?

१) होय   २) नाही

उत्तरदात्याची स्वाक्षरी
ठिकाणी :
दिनांक :

Scanned with CamScanner

भारत सरकार

Unique Identification Authority of India

Government of India

Enrollment No. 2722/61631/23312

आपला आधार क्रमांक / Your Aadhaar No. :

9577 9780 1287

माझे आधार, माझी ओळख

Vaishnavi Jagdish Kharade

9577 9780 1287

माझे आधार, माझी ओळख

Rachana Vishak Kulkarni

जन्म तारीख / DOB 04/03/2003

महिला / FEMALE

Mobile No.: 8830784045

7917 9902 2756

माझे आधार, माझी ओळख

भारत सरकार
GOVERNMENT OF INDIA

सिमरन शौकत सत्तारमेकर
Simran Shoukat Sattarmekar
जन्म तारीख/ DOB: 24/08/2002
महिला / FEMALE

7469 1074 1516

भारतीय विशिष्ट पहचान प्राधिकरण
UNIQUE IDENTIFICATION AUTHORITY OF INDIA

पत्ता:
एमएसईबी जवळ, शनिवार पेठ, तालुका मिरज, मिरज, सांगली,
महाराष्ट्र - 416410

Address:
near MSEB, shaniwar peth, taluka miraj, Miraj, Sangli,
Maharashtra - 416410

7469 1074 1516

Scanned with CamScanner

भारत सरकार

वैष्णवी विनोद भोकरे

Vaishnavi Vinod Bhokare

जन्म तारीख / DOB: 22/10/2002

महिला / FEMALE

Mobile No.: 9328411058

4577 7580 9229

माझे आधार, माझी ओळख

भारतीय विशिष्ट पहचान प्राधिकरण

Unique Identification Authority of India

पत्ता:
मार्फत: विनोद लक्ष्मण भोकरे, ईसापुरे गल्ली, वास्कर वाडा,
मिरज, सांगली,
महाराष्ट्र - 416410

Address:
C/O: Vinod Laxman Bhokare, Isapure
Galli, Waskar Wada, Miraj, Sangli,
Maharashtra - 416410 ad Date

4577 7580 9229

1947 | help@uidai.gov.in | www.uidai.gov.in

विद्यार्थीची ईमेल यादी

अ. क्र.		वर्ग
1)	kulkarnirachana3@gmail.com	B.com I - 'B'
2)	vjkharade22@gmail.com.	B.com I - B
3)	sanikashegave07@gmail.com	B.com II - B
4)	patelsanima09@gmail.com.	B.com II - B
5)	gaurigarg0405@gmail.com	B.com II - B
6)	dhavaleaditya76@gmail.com.	B.com II - B
7)	shrutinpardeshi9111@gmail.com.	B.com II - B
8)	khilaredivaya0gmail.com.	B.com II - B
9)	adityakomble1187@gmail.com	B.com II - B
10)	Sabir.shaikh3998@gmail.com.	B.com II - B
11)	Swapniludagave647@gmail.com	B.com II - B
12)	sonikakore0619@gmail.com.	B.com II - B
13)	Simran Satarmaker@gmail.com	B.com II - B
14)	vaishnavibhokare62@gmail.com.	B.com II - B
15)	sheobandea@gmail.com.	B.com II - B
16)	dabhadetejas03@gmail.com	B.com II - B
17)	asdfpratik567.@.gimail .com.	B.com II - B
18)		

Scanned with CamScanner

दिनांक :- १४/०३/२०२२.

प्रति,

मा. प्राचार्य,

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय,

मिरज.

विषय :- परवानगी मिळणेबाबत ....

महोदय,

आपल्या महाविद्यालयातील अर्थशास्त्र विभागाच्यावतीने मिरज तालुक्यातील निवडक ४ गावांमध्ये "प्रधानमंत्री पीक विमा योजनेचे मूल्यमापन" या विषयावर सर्वेक्षण करण्याचे योजिले आहे. तरी सदर उपक्रमास आपली परवानगी मिळावी ही विनंती.

कळावे,

आपली विश्वासू ,

सौ. एस. पी. हाके

HEAD

Department of Economics

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

College, Miraj (Sangli.)

14.03.22

प्र. प्राचार्य,

शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे महाविद्यालय,

मिरज. (जि. सांगली)

Scanned with CamScanner

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार"

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~

(2021-22)

दिनांक : २५/०३/२०२२

प्रति,

मा. प्राचार्य,
शिक्षणमहर्षी . डॉ . बापूजी साळुंखे महाविद्यालय,
मिरज .

विषय - 'ग्राम सर्वेक्षण' **(Village Survey)** साठी परवानगी मिळणे बाबत...

महोदय,

वरील विषयास अनुसरून, बी . ए . भाग-III भूगोल विषयाचे **'ग्राम सर्वेक्षण'** सोमवार दिनांक २८-०३-२०२२ रोजी मौजे सोनी ता . मिरज या ठिकाणी आयोजित केले आहे . तरी, ग्राम सर्वेक्षणासाठी जाणेस परवानगी मिळावी, ही नम्र विनंती .

कळावे,

25.03.22

आपला विश्वासू,

(डॉ . ऐ . पी . जरग)

'ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यांसाठी शिक्षणप्रसार'

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~

(2021-22)

Date- 25-03-2022

सुचना

'ग्राम सर्वेक्षण' (Village Survey)

B.A.III भूगोल विषयाच्या विद्यार्थी-विद्यार्थीनींना कळविणेत येते की, पेपर क्रं. XIV चे प्रात्यक्षिक कार्य : **ग्रामसर्वेक्षण दि. २८-०३-२०२२** रोजी **सकाळी ०९.०० वाजता** मौजे **सोनी,** ता. मिरज येथे आयोजित केलेले आहे. तरी सर्वांनी उपस्थित राहणे आवश्यक आहे. सदर सर्वेक्षणासाठी अनुपस्थित राहिल्यास होणाऱ्या नुकसानीस महाविद्यालय व भूगोल विभाग जबाबदार राहणार नाही, याची नोंद घ्यावी.

डॉ. ए. पी. जरग

नाव [illegible] (रोजे ज्योती) विद्यार्थी सही

1)	Shubham Sandeep Rayannavar	[signature]
2)	Shubham Narayan Shingade	[signature]
3)	Rushbh Raju Gavli	[signature]
4)	Sagar Bhausaheb Shirodavade	Shinde
5)	Appasu Hanmant Samadi	[signature]
6)	Annaso Sahebo mane	[signature]
7)	Sushant Kumar Khot	[signature]
8)	Jagdish Ashok Patil	[signature]
9)	Pranav Gopal Kadam	P. G. Kadam
10)	Rahul Dayanand Kamble	KambleRD.
11)	Raj Narayan Solunke	[signature]
12)	Rushikeshe Khobare	[signature]
13)	Mahesh Arun Aiwale	

'Dissemination of Education for Knowledge, Science & Culture'
-Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe Mahavidyalaya, Miraj

Village Survey Report

Department of Geography

2021-22

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार"

- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~

ग्राम सर्वेक्षण अहवाल (२०२१-२२)

प्रात्यक्षिक पेपर क्र. XIV

★ कृषी आणि जलस्रोत विकास सर्वेक्षण ★

मौजे सोनी, ता. मिरज, जि. सांगली

सर्वेक्षक / विद्यार्थी : फाळके दिपक दादासो

रोल नं. : 743

परीक्षा आसन क्र. : 39404

मार्गदर्शक

डॉ. ए. पी. जरग
(भूगोल विभाग प्रमुख)

प्रा. एस. एस. वाघमोडे
(सहाय्यक प्राध्यापक)

प्रा. एस. एस. सोंडगे
(सहाय्यक प्राध्यापक)

प्रा. डी. ए. जनवाडे
(सहाय्यक प्राध्यापक)

Roll No. - Exam Seat No. –

Date –

LABORATORY CERTIFICATE

"ज्ञान, विज्ञान आणि सुसंस्कार यासाठी शिक्षणप्रसार"
- शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे

Shri Swami Vivekanand Shikshan Sanstha, Kolhapur's

Shikshanmaharshi Dr. Bapuji Salunkhe College, Miraj

~ Department of Geography ~

RESOURCE SURVEY

This is to certify that Shri./Smt. .... has satisfactorily carried out required practical work, prescribed by the Shivaji University, Kolhapur for B.A.III courses in Geography (Resource Survey) & that this Journal represents his/her bonafied work in the year 2021-22.

Teacher Incharge ***Examiner*** ***Head of the Department***

ऋणनिर्देश

शिवाजी विद्यापीठाच्या बी. ए. भाग ३ भूगोल विषयाच्या अभ्यासक्रमानुसार ग्राम सर्वेक्षण किंवा क्षेत्र अभ्यास आवश्यक आहे. त्या आभ्यासक्रम पूर्तीसाठी आम्ही मौजे सोनी या गावाची क्षेत्र अभ्यासासाठी निवड केली. कृषी आणि जलस्रोत विकास सर्वेक्षण या शीर्षकांतर्गत सदर गावाचा अभ्यास केला आहे. या साठी दि. २८/०३/२०२२ रोजी सर्वेक्षण आयोजित करण्यात आले होते.

या क्षेत्र अभ्यासासाठी भूगोल विभाग प्रमुख डॉ. ए. पी. जरग, तसेच प्रा. एस. एस. वाघमोडे, प्रा. एस. एस. सोंडगे आणि प्रा. डी. ए. जनवाडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली पूर्ण करण्यात आला. त्यांनी दिलेल्या मौलिक सूचना, येणाऱ्या अडचणींचे वेळोवेळी केलेले निवारण व सांगितलेल्या सुधारणा यांमुळेच आमचा क्षेत्र अभ्यास प्रकल्प व अहवाल पूर्ण झाला.

आमच्या महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. जे. एल. भोसले यांनी आम्हास मौजे सोनी गावाचा अभ्यास करण्यास परवानगी दिली व वेळोवेळी मार्गदर्शन केले. त्याबद्दल आम्ही त्यांचे आभार मानतो. त्याचबरोबर मौजे सोनी येथील ग्रामस्थ, गावचे सरपंच, ग्रामसेवक, तलाठी, आरोग्यसेविका या सर्वांच्या सहकार्यामुळे हा प्रकल्प अहवाल पूर्ण होऊ शकला, त्याबद्दल आम्ही या सर्वांचे आभार मानतो.

वरील सर्वांच्या सहकार्याने क्षेत्र अभ्यास प्रकल्प अहवालाचा हेतू सफल झाला म्हणून आम्ही या सर्वांचे ऋणी आहोत.

अनुक्रमणिका

प्रकरण पहिले : प्रस्तावना

१.१ प्रस्तावना

१.२ कृषी संकल्पना

१.३ कृषी सर्वेक्षणाचे महत्त्व

१.४ शीर्षक

१.५ कृषी सर्वेक्षणाची उद्दिष्ट्ये

१.६ अभ्यासक्षेत्र

१.७ अभ्यासपध्दती

१.८ समारोप

प्रकरण दुसरे : मौजे सोनी गावची भौगोलिक पार्श्वभूमी

२.१ प्रस्तावना

२.२ भौगोलिक स्थान

२.३ सीमा

२.४ क्षेत्रफळ

२.५ प्राकृतिक रचना

२.६ हवामान

२.७ जलप्रणाली

२.८ मृदा प्रकार

२.९ नैसर्गिक वनस्पती

२.१० सांस्कृतिक घटक

२.११ समारोप

प्रकरण तिसरे : कृषी आणि जल स्रोत विकास

३.१ प्रस्तावना

३.२ भूमी उपयोजन

३.३ पिकांचे वर्गीकरण

३.४ जलसिंचनाचे स्रोत

३.५ शेती अवजारे

३.६) शेतीस पूरक व्यवसाय

३.७) समारोप

प्रकरण चौथे : कृषी सुविधा व समस्या

४.१ प्रस्तावना

४.२ कृषी सुविधा

४.३ कृषी समस्या

४.४ कृषी समस्यांवरील उपाययोजना

४.५ समारोप

प्रकरण पहिले

प्रस्तावना

१.१ प्रस्तावना

१.२ कृषी संकल्पना

१.३ कृषी सर्वेक्षणाचे महत्त्व

१.४ शीर्षक

१.५ कृषी सर्वेक्षणाची उद्दिष्ट्ये

१.६ अभ्यासक्षेत्र

१.७ अभ्यासपध्दती

१.८ समारोप

प्रकरण पहिले

प्रस्तावना

१.१ प्रस्तावना :

भारत हा कृषिप्रधान अर्थव्यवस्था असलेला देश आहे. शेती हे भारतीयांच्या उपजिविकेचे साधन असून शेती हाच मुख्य व्यवसाय बनला आहे. आजही भारतातील ६० ते ६५ % लोक उदरनिर्वाहाचे साधन म्हणून शेतीवर अवलंबून आहेत. तरी देखील भारतातील शेती अन्य देशांच्या मानाने मागासलेली आहे. भारतात पिकांचे दर हेक्टरी उत्पादन फारच कमी आहे. भारतात शेतीचा विकास व्हावयास पाहिजे तेवढा झालेला नाही. तो योग्य दिशेने व योग्य प्रकारे होणे अत्यंत आवश्यक आहे. भारतीय शेतीवर अनेक घटकांचा परिणाम होतो. त्यामुळे शेतीच्या अनेक समस्या निर्माण झालेल्या आहेत. या सर्व शेतीवर परिणाम करणाऱ्या घटकांचा व समस्यांचा अभ्यास करण्यासाठी सोनी गावाची निवड केली.

१.२ कृषी संकल्पना :

'कृष्' म्हणजे 'नांगरणे' या धातूपासून 'कृषी' हा शब्द बनला आहे. जमीन नांगरून तिच्यात बी पेरणे आणि पेरलेल्या बियांची व त्यांच्या रोपांची काळजी वाहून त्यांच्यापासून धान्य मिळवणे म्हणजे कृषी किंवा शेती होय.

१.३ कृषी सर्वेक्षणाचे महत्त्व :

कृषी सर्वेक्षणाचे महत्त्व पुढील प्रमाणे सांगता येईल.

१) खेड्याचे क्षेत्रफळ ज्ञात होते.

२) कृषी सर्वेक्षणामुळे विविध पिकांखालील क्षेत्र माहित होते.

३) कृषी अभ्यासामुळे विविध पिकांची माहिती मिळते.

४) कृषी अभ्यासामुळे शेतीतील नवीन तंत्रज्ञान व पध्दतींची माहिती होण्यास मदत होते.

५) कृषी अभ्यासामुळे शाश्वत कृषीचे नियोजन करता येते.

६) कृषी सर्वेक्षणामुळे वाढत्या लोकसंख्येचा पीक प्रारूपावर झालेला परिणाम याची कल्पना येते.

७) कृषी सर्वेक्षणामुळे प्रादेशिक नियोजनाचा आकृतीबंध तयार करण्यास मदत होते.

१.४ शीर्षक :

‘मौजे सोनी गावच्या कृषीचा व जलस्रोत विकासाचा भौगोलिक अभ्यास’

१.५ कृषी सर्वेक्षणाची उद्दिष्ट्ये :

१) मौजे सोनी गावचे सामन्य भूमीउपयोजन अभ्यासणे.

२) मौजे सोनी गावचे शेती पीक प्रारुप अभ्यासणे.

३) सोनी गावातील जलसिंचन स्रोत व साधनांचा अभ्यास करणे.

४) शेतीमध्ये वापरल्या जाणाऱ्या शेती आवजारांची माहिती घेणे.

५) सोनी गावातील शेती पुरक व्यवसायांचा अभ्यास करणे.

६) कृषी व्यवसायातील समस्या शोधणे व त्यावरील उपाययोजना सुचविणे.

१.६ अभ्यासक्षेत्र :

सदर प्रकल्प कार्यासाठी मौजे सोनी, ता. मिरज, जि. सांगली या गावाची निवड करण्यात आली.

१.७ अभ्यासपध्दती :

या प्रकल्प कार्याच्या अभ्यासासाठी सर्वेक्षण संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आलेला आहे.

माहिती संकलन :

प्रकल्प कार्यासाठी आवश्यक असलेली माहिती पुढील स्रोतांद्वारे संकलित करण्यात आली.

अ) प्राथमिक स्रोत: या प्रकल्पाची महिती आम्ही क्षेत्रभेटीद्वारे प्रत्यक्ष शेतकरी, प्रशासकीय कार्यालये व व्यक्ती (सरपंच, उपसरपंच, ग्रामसेवक, तलाठी, कृषी अधिकारी इ.) यांच्याकडून निरीक्षण, अनुसूची, मुलाखत, चर्चा या माध्यमांच्या व तंत्राच्या सहाय्याने मिळविली.

ब) दुय्यम स्रोत : या प्रकल्पासाठी आवश्यक असलेली दुय्यम माहिती आम्ही विविध प्रकाशित अहवाल, लेख, पुस्तके, नियतकालिके, संकेतस्थळे इ. साधनांद्वारे संकलित केली आहे.

१.८ समारोप :

अशाप्रकारे सदर प्रकरणामध्ये कृषी सर्वेक्षणाची पार्श्वभूमी, संकल्पना, महत्त्व, प्रकल्पाची उद्दिष्ट्ये, अभ्यास क्षेत्र, अभ्यास पध्दती यांविषयी माहिती पाहिलेली आहे.

प्रकरण दुसरे

मौजे सोनी गावची भौगोलिक पार्श्वभूमी

२.१ प्रस्तावना

२.२ भौगोलिक स्थान

२.३ सीमा

२.४ क्षेत्रफळ

२.५ प्राकृतिक रचना

२.६ हवामान

२.७ जलप्रणाली

२.८ मृदा प्रकार

२.९ नैसर्गिक वनस्पती

२.१० सांस्कृतिक घटक

२.११ समारोप

प्रकरण दुसरे

मौजे सोनी गावाची भौगोलिक पार्श्वभूमी

२.१ प्रस्तावना :

सदर प्रकल्पामध्ये सांगली जिल्हयाच्या मिरज तालुक्यातील सोनी गावाच्या कृषीचा (शेती) अभ्यास करण्यात आलेला आहे. कृषीची माहिती पाहण्यापूर्वी सोनी गावाची भौगोलिक पार्श्वभूमी अभ्यासणे आवश्यक आहे, ती पुढीलप्रमाणे-

२.२ भौगोलिक स्थान :

एखाद्या प्रदेशाचा अभ्यास करत असताना त्या प्रदेशाची भौगोलिक पार्श्वभूमी प्रथम अभ्यासणे आवश्यक असते. कारण भौगोलिक परिस्थितीचा परिणाम हा त्या प्रदेशाची प्राकृतिक रचना, हवामान, जलप्रणाली, मृदा, नैसर्गिक वनस्पती, प्राणी तसेच मानवी जीवन, वसाहती, व्यवसाय इत्यादींवर होत असतो. सोनी गावाचे स्थान दोन प्रकारे विशद करता यईल, ते पुढीलप्रमाणे-

अ) निरपेक्ष स्थान :

निरपेक्ष स्थान हे त्या प्रदेशाचे प्रत्यक्ष स्थान असून अक्षवृत व रेखावृताच्या संदर्भाने सांगितले जाते. सोनी गावाचे निरपेक्ष स्थान १६° ९५' उत्तर अक्षांश व ७४° ६८' पूर्व रेखांश आहे.

आकृती क्र. २.१

सोनी : स्थानदर्शक नकाशा

Somvar Bazar
सोमवार बाजार
Sangli Rd
Tanishka L
Shree Electrical
And Hardware
Soni Bypass Rd
RM Chinese
Renuka Mandir Doni
रेणुका
मंदिर दोनी
YASHRI LADIES
AUTY PARLOUR
Sidheshwar Servicess

ब) सापेक्ष स्थान :

कोणत्याही प्रदेशाचे सापेक्ष स्थान हे त्या प्रदेशाचे तुलनात्मक स्थान असते, ते विविध बाबींच्या अनुषंगाने व इतर प्रदेशांच्या तुलनेने व्यक्त केले जाते. सोनी हे गाव महाराष्ट्र राज्यातील सांगली जिल्हयामधील मिरज तालुक्यातील आहे. हे गाव मिरज - पंढरपूर महामार्गापासून काही अंतरावर असून मिरज पासून १८ किमी व सांगली पासून २५ किमी अंतरावर आहे.

२.३ सीमा :

या गावाच्या उत्तरेला करोळी, पूर्वेला भोसे, आग्नेयेला पाटगाव व सिध्देवाडी, दक्षिणेला कळंबी, नैऋत्येला धुळगाव, पश्चिमेला कुमठे व वायव्येला उपळावी या गावांच्या सीमा आहेत.

२.४ क्षेत्रफळ :

सोनी गावाचे एकूण क्षेत्रफळ १९११.७९ हेक्टर आहे.

२.५ प्राकृतिक रचना :

गावाचा संपूर्ण भाग सपाट मैदानी स्वरूपाचा आहे. प्रदेशाची समुद्रसपाटी पासूनची उंची ६४० मी. पर्यंत असून सर्वसाधारण उतार पूर्वेकडून पश्चिम दिशेला आहे. सपाट मैदानी प्रदेश असल्याने गावामध्ये कृषीच्या दृष्टीने सुपीक जमीन आहे.

२.६ हवामान :

भौगोलिक स्थानाचा परिणाम हवामानावर होत असतो. महाराष्ट्रातील पर्यायाने सांगली जिल्हयातील हवामान उष्ण कटिबंधीय मांसून स्वरूपाचे आहे. येथे उन्हाळा, पावसाळा व उन्हाळा असे तीन ऋतू आढळतात. उन्हळयातील तापमान ३० ते ३५ डिग्री सेंटीग्रेड पर्यंत असते. सांगली जिल्हयाच्या पश्चिम भागात जास्त पाऊस पडतो. पूर्वेकडे पर्जन्याचे प्रमाण कमी कमी होत जाते. या ठिकाणी वार्षिक पर्जन्य सुमारे ७०० मिमी इतके असते.

२.७ जलप्रणाली :

१) बानगंगा ओढा : सोनी गावाला लागूनच (दक्षिण दिशेला) बानगंगा ओढा आहे. हा ओढा पूर्वेकडील भोसे गावाच्या शिवारात उगम पावतो व पश्चिम दिशेला कुमठे गावाकडे वाहत जातो. कुमठे गावाच्या पुढे वाहत गेल्यानंतर या ओढ्याला उजव्या बाजूने माळी ओढा व डाव्या बाजूने काझीर ओढा हे दोन ओढे येऊन मिळतात.

२) काझीर ओढा: हा ओढा सोनी गावाच्या दक्षिणेला असून अग्नेय दिशेकडून वाहत येऊन पश्चिमेला कुमठे गावाच्या पुढे बानगंगा या ओढ्याला जाऊन मिळतो.

३) माळी ओढा : हा ओढा देखील पूर्वेकडील भोसे गावाकडून वाहत येऊन पश्चिमेला वाहत जाऊन कुमठे गावाच्या पुढे बानगंगा ओढ्याला जाऊन मिळतो. हा ओढा उत्तरेकडील माळी वस्तीपासून वाहत जातो म्हणून माळी ओढा या नावाने ओळखला जातो.

२.८ मृदा प्रकार :

भूपृष्ठाच्या सर्वात वरच्या मातीच्या भुसभूशीत थराला मृदा असे म्हणतात. संपूर्ण महाराष्ट्र पठारावर लाव्हारसापासून बनलेली काळी सुपीक मृदा आहे. सोनी गावाच्या प्रदेशात काळी कसदार मृदा असून शेतीच्या दृष्टीने ती सर्वात उपयुक्त आहे.

२.९ नैसर्गिक वनस्पती :

प्रदेशातील तापमान व पर्जन्य वनस्पतीच्या वितरणावर व प्रकारावर परिणाम करते. तलाठ्याकडील नोंदीप्रमाणे अधिकृत वनक्षेत्र नाही. ओढ्याच्या काठावर, रस्त्यांच्या कडेला, शेताच्या बांधावर वृक्षांचे प्रमाण जास्त आहे. यामध्ये कडूलिंब, बाभूळ, चिंच, आंबा, वड, पिंपळ इ. वृक्ष आहेत.

२.१० सांस्कृतिक घटक :

या गावातील बहुतेक नागरिकांचा व्यवसाय शेती व शेतीशी आधारित आहे. गावातील शेतीत मुख्य पिके द्राक्षे, ज्वारी, ऊस, मका, गहू, तूर, मूग, हरभरा इ. पिके मोठ्या प्रमाणात घेतली जातात.

गावात जि. प. ची १ ली ते ७ वी पर्यंत मुलांची आणि मुलींची स्वतंत्र शाळा आहेत. ५ वी ते १० वी पर्यंत न्यू इंग्लिश स्कूल नावाची खाजगी शाळा आहे. तसेच ५ वी ते १० वी पर्यंत मराठी आणि इंग्रजी अशी दोन्ही माध्यम असणारी क्रांतीवीर दत्ताजीराव पाटील नावाची दुसरी खाजगी शाळा आहे. याच ठिकाणी ११ वी आणि १२ वी कला व विज्ञान शाखा असलेले कनिष्ठ महाविद्यालय देखील आहे. सन २०११ च्या

जनगणनेनुसार गावात एकूण कुटुंब संख्या १३६२ असून एकूण लोकसंख्या ६२५५ आहे. यामध्ये पुरूषांची संख्या ३२०२ तर स्रियांची संख्या ३०५३ आहे. दर हजारी स्रियांचे प्रमाण ९५३ एवढे आहे. साक्षरतेचे प्रमाण ७६.०२ टक्के आहे.

२.११ समारोप :

अशाप्रकारे सदर प्रकरणामध्ये सोनी गावाची प्राकृतिक रचना, हवामान, प्रवाहप्रणाली, मृदा व वनस्पती इत्यादी भौगोलिक तसेच सांस्कृतिक घटकांविषयी माहिती पाहिली आहे.

प्रकरण तिसरे

कृषी आणि जल स्त्रोत विकास

३.१ प्रस्तावना

३.२ भूमी उपयोजन

३.३ पिकांचे वर्गीकरण

३.४ जलसिंचनाचे स्त्रोत

३.५ शेती अवजारे

३.६) शेतीस पूरक व्यवसाय

३.७) समारोप

प्रकरण तिसरे

कृषी आणि जल स्रोत विकास

३.१ प्रस्तावना :

कृषी हा मानवाचा प्राचीन व मूलभूत व्यवसाय आहे. कृषी व्यवसायामुळेच मानवाने भटके जीवन सोडून स्थायी वसाहती निर्माण केल्या. कृषी हा आज जगातील अनेक देशांच्या अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे.

'कृष्' म्हणजे 'नांगरणे' या धातूपासून 'कृषी' हा शब्द बनला आहे. जमीन नांगरून तिच्यात बी पेरणे आणि पेरलेल्या बियांची व त्यांच्या रोपांची काळजी वाहून त्यांच्यापासून धान्य मिळवणे म्हणजे शेती होय.

३.२ भूमी उपयोजन :

मौजे सोनी गावचे एकूण भौगोलिक क्षेत्र १९११.७९ हेक्टर असून कृषीखालील वहीत क्षेत्र १७२६ हेक्टर एवढे आहे. यापैकी ६६४ हेक्टर क्षेत्र बागायती आहे आणि १०६२ हेक्टर क्षेत्र जिरायत आहे. तर पडीक क्षेत्र ६३.६८ हेक्टर आहे. बिगर शेती क्षेत्र १२१.३२ हेक्टर आहे.

सारणी क्र. ३.१

सोनी : सामान्य भूमीउपयोजन (२००२१-२२)

अ. क्र.	भूमीउपयोजन	क्षेत्र (हेक्टर)	क्षेत्र (%)
१	निव्वळ लागवडी खालील क्षेत्र	१७२६.००	९०.२८
२	पडीक क्षेत्र	६३.६८	३.३३
३	बिगरशेती क्षेत्र	१२२.११	६.३९
	एकूण	**१९११.७९**	**१००.००**

स्रोत : तलाठी कार्यालय, सोनी

आकृती क्र. ३.१

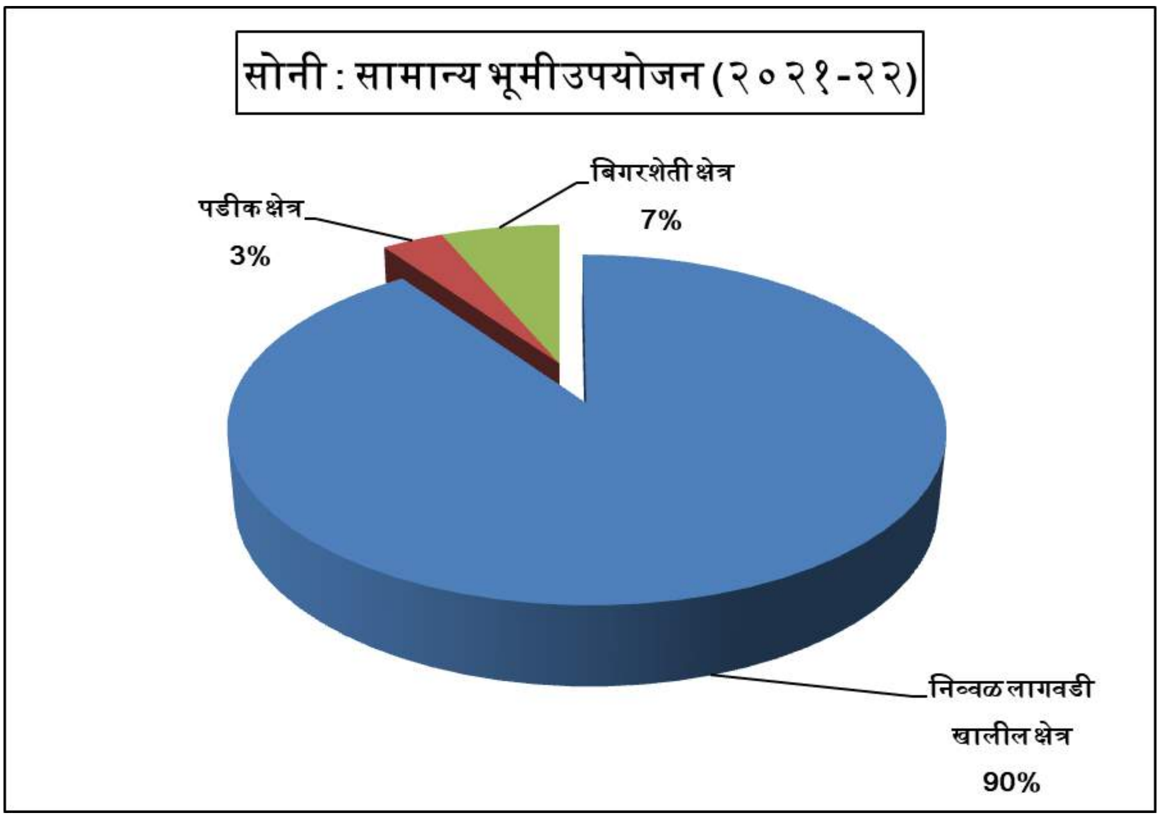

३.३ पिकांचे वर्गीकरण :

सोनी गावातील एकूण शेती क्षेत्रापैकी ५५ हेक्टर क्षेत्र ऊस या पिकाखाली, गहू पिकाखालील क्षेत्र ७५ हेक्टर, ज्वारी पिकाखालील क्षेत्र २०६ हेक्टर, मका खालील क्षेत्र ८० हेक्टर, कडधान्याखालील क्षेत्र ६०० हेक्टर, भाजीपाल्याखालील क्षेत्र ५ हेक्टर, फळबागांखालील क्षेत्र ५९५ हेक्टर तर इतर पिकांखालील क्षेत्र ११० हेक्टर एवढे आहे.

सारणी क्र. ३.२

सोनी : विविध पिकांखालील क्षेत्र (२०२१-२२)

अ. क्र.	पिके	क्षेत्र (हेक्टर)	क्षेत्र (%)
१	ऊस	५५.००	३.१९
२	गहू	७५.००	४.३५
३	ज्वारी	२०६.००	११.९४
४	मका	८०.००	४.६३
५	कडधान्ये	६००.००	३४.७६
६	भाजीपाला	५.००	०.२९
७	फळबागा	५९५.००	३४.४७
८	इतर पिके	११०.००	६.३७
एकूण		**१७२६.००**	**१००.००**

आकृती क्र. ३.२

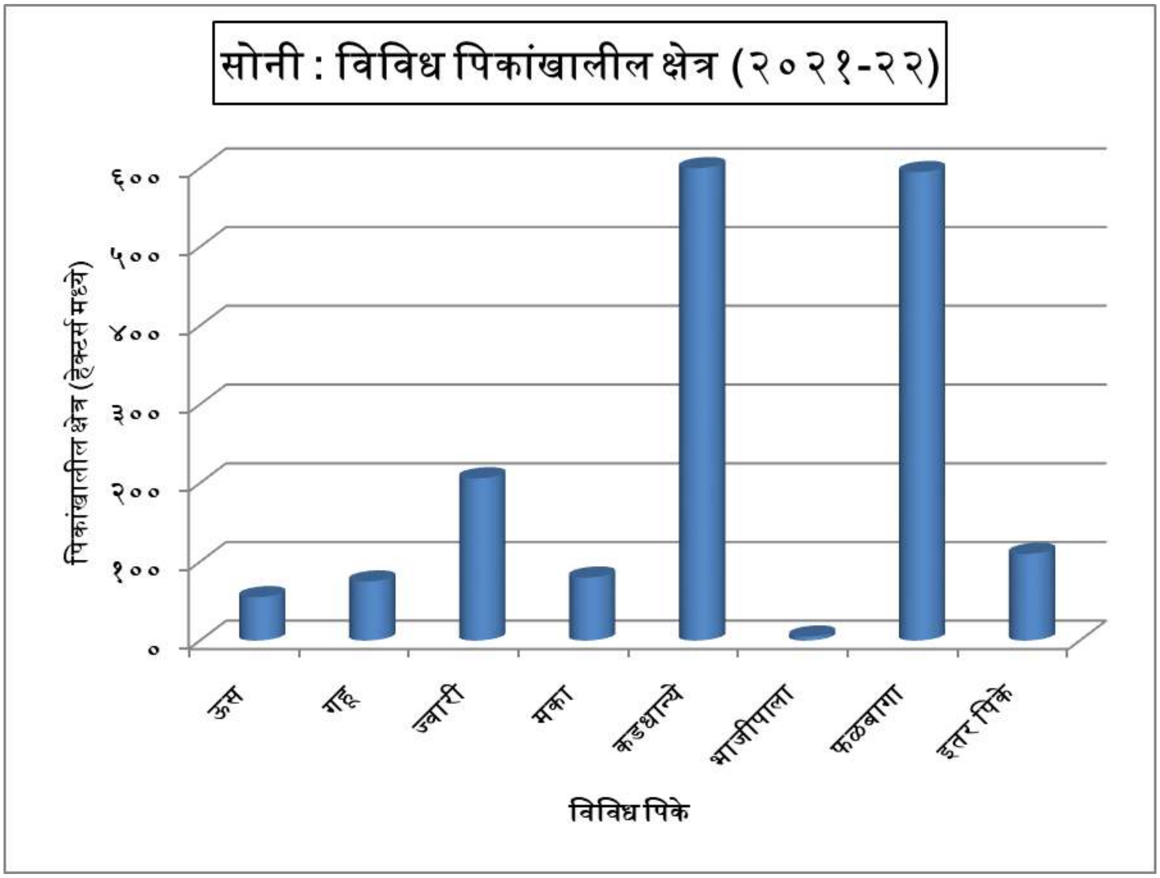

३.४ जलसिंचनाचे स्रोत :

सोनी गावातील एकूण शेती क्षेत्रापैकी ३८.४७ % क्षेत्र बागायती आहे. एकूण बागायती क्षेत्रापैकी ४०% क्षेत्र सिंचनासाठी विहीरीवर अवलंबून आहे. ५०% क्षेत्र तलाव व शेत तळी व यावर अवलंबून आहे. तर १०% क्षेत्र कुपनलिकांद्वारे सिंचीत केले जाते.

सारणी क्र. ३.३

सोनी : जलसिंचनाचे स्रोत (२०२१-२२)

अ. क्र.	सिंचनाचे स्रोत	प्रमाण (%)
१	विहीर	५०.००
२	शेत तळी / तलाव	४०.००
३	कुपनलिका	१०.००
एकूण		**१००.००**

आकृती क्र. ३.३

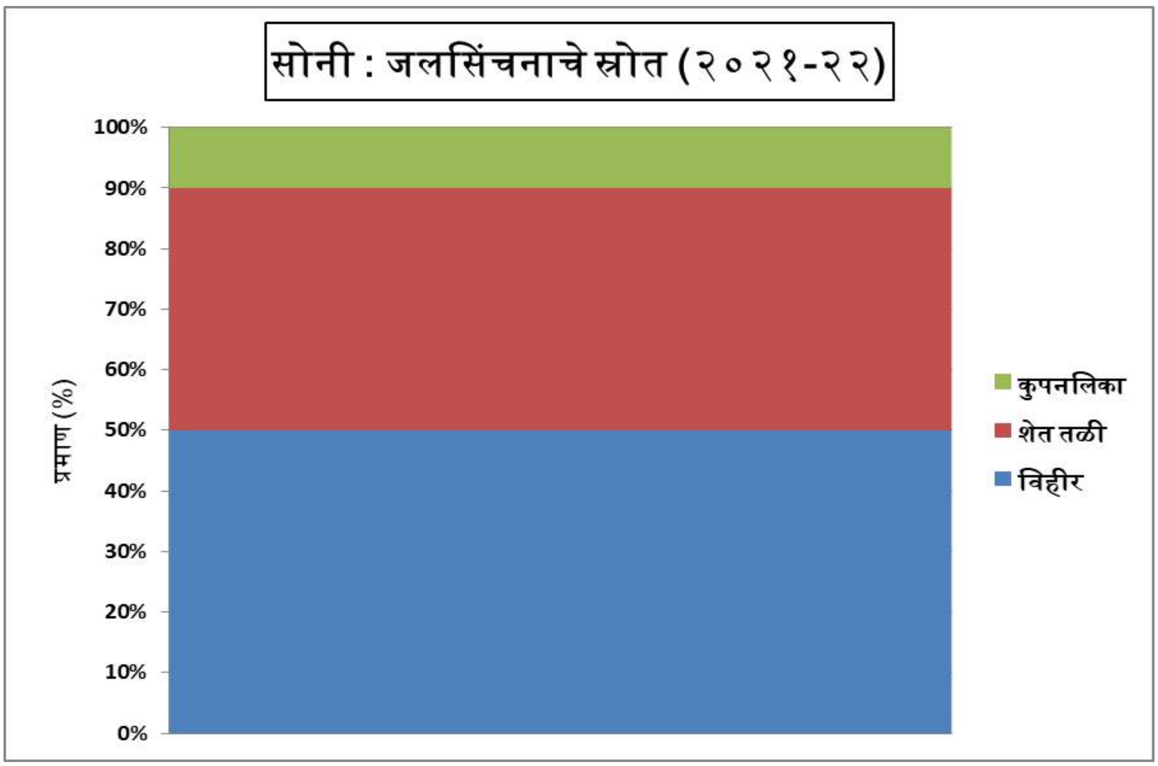

३.५ शेती अवजारे :

अ) पारंपारिक शेती अवजारे :

पारंपारिक शेती अवजारांमध्ये गावात एकूण १२० नांगर आहेत. १०० कुळव, ४ पावर, २५० बैलगाड्या व ३५० कोळपे आहेत.

सारणी क्र. ३.३

सोनी : पारंपारिक अवजारांची संख्या (२०२१-२२)

अ. क्र.	अवजाराचा प्रकार	अवजारांची संख्या
१	नांगर	१२०
२	कुळव	१००
३	पावर	४
४	बैलगाडी	२५०
५	कोळपे	३५०

आकृती क्र. ३.४

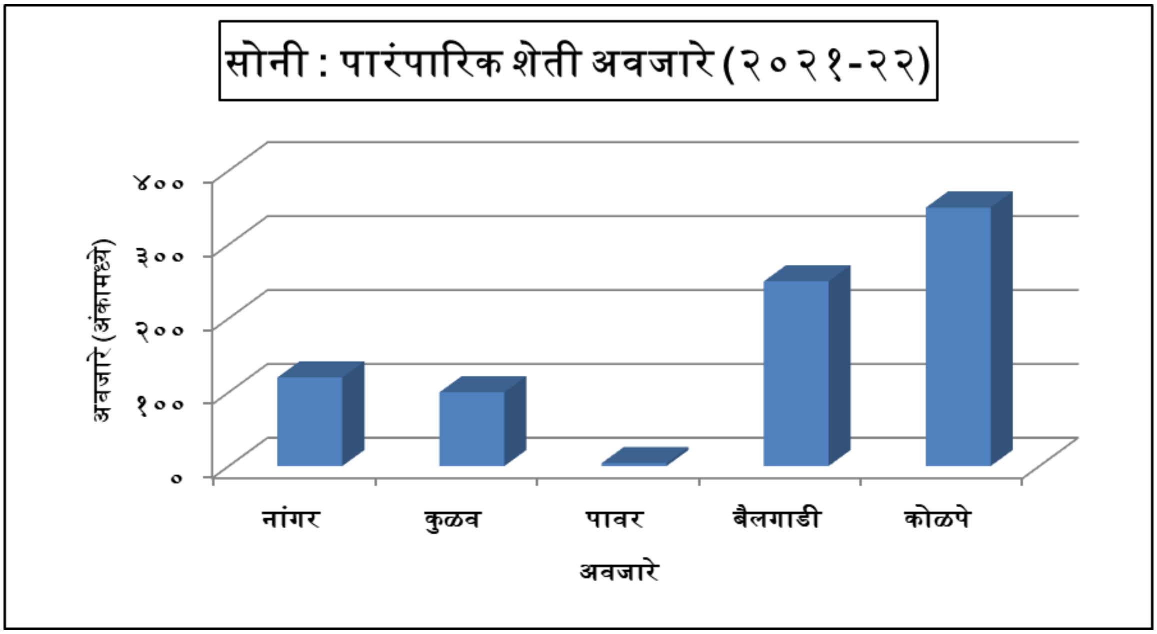

ब) आधुनिक शेती अवजारे :

आधुनिक शेती अवजारांमध्ये सोनी गावात ३५० ट्रॅक्टर आहेत. त्याचबरोबर ७ कल्टीवेटर, २५० नांगर, १०० रोटावेटर व ७ पेरणी यंत्रे आहेत.

सारणी क्र. ३.४

सोनी : आधुनिक अवजारांची संख्या (२०२१-२२)

अ. क्र.	अवजाराचा प्रकार	अवजारांची संख्या
१	ट्रॅक्टर	३४८
२	कल्टीवेटर	७
३	नांगर	२५२
४	रोटावेटर	९७
५	पेरणी यंत्र	७

आकृती ३.४

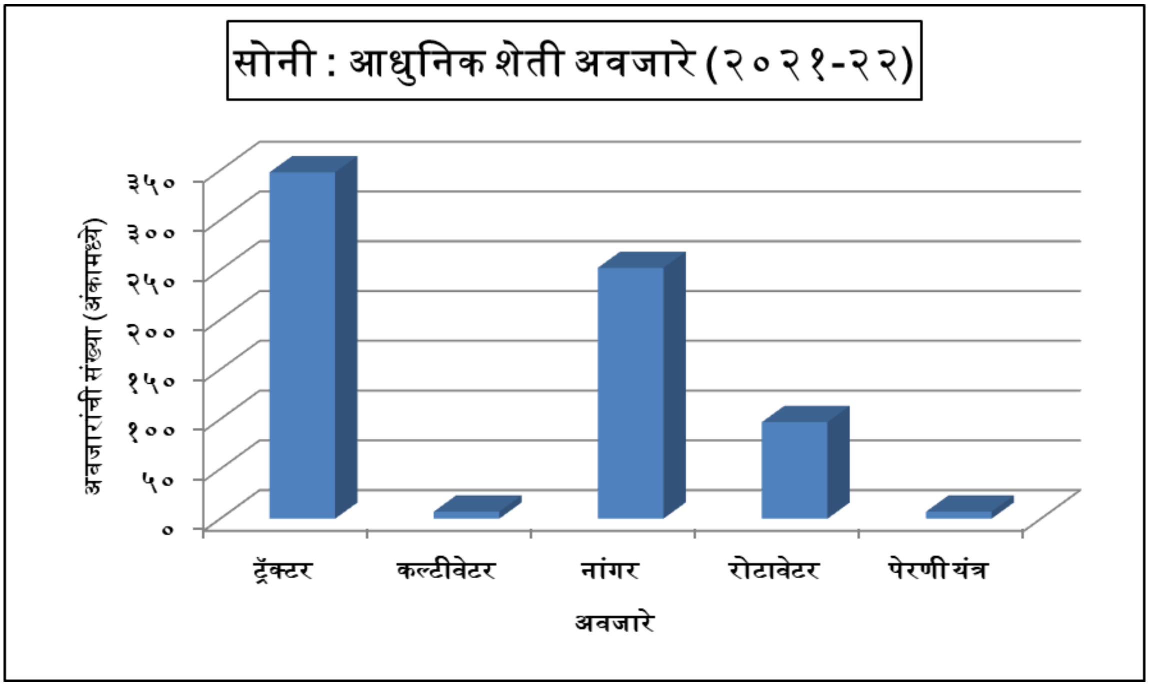

३.६) शेतीस पूरक व्यवसाय :

सोनी गावामध्ये शेतीस पूरक व्यवसाय म्हणून थोड्याफार प्रमाणात दूध देणारी जनावरे पाळली जातात. तसेच गावामध्ये दोन पोल्ट्री फार्म आहेत. त्याचबरोबर सात गांडूळखत प्रकल्प व चार ग्रीन हाऊस देखील आहेत.

३.७ समारोप :

अशा प्रकारे या प्रकरणात सोनी येथील सामान्य भूमीउअपयोजन, विविध पिकांखालील क्षेत्र, जलसिंचनाचे स्रोत, शेती अवजारे, शेतीस पुरक व्यवसाय इ. विषयी माहिती पाहिलेली आहे.

प्रकरण चौथे

कृषी सुविधा व समस्या

४.१ प्रस्तावना

४.२ कृषी सुविधा

४.३ कृषी समस्या

४.४ कृषी समस्यांवरील उपाययोजना

४.५ समारोप :

प्रकरण चौथे

कृषी सुविधा व समस्या

४.१ प्रस्तावना :

कृषीचा योग्य दिशेने विकास होण्यासाठी कृषीच्या पायाभूत सुविधा विकसित होणे आवश्यक असते. भूमी, मृदा, जल, श्रम, बियाणे, खते, अवजारे, यंत्रे ही प्रमुख कृषी अदाने आहेत. या शिवाय कृषी पध्दती, जलसिंचनाच्या पध्दती यांना ही महत्त्व प्राप्त होऊ लागले आहे. गावातील एकूण कृषीयोग्य क्षेत्रापैकी ३८.४७ % क्षेत्र जलसिंचनाखाली आहे. उर्वरित कृषी क्षेत्र पावसावर अवलंबून आहे.

४.२ कृषी सुविधा :

१) कृषी वित्त पुरवठा :

गावातील सार्वजनिक विकास सोसायटी, पतसंस्था, जिल्हा मध्यवर्ती बॅक, राष्ट्रीयकृत बॅका यांच्या मार्फत शेतीला वित्त पुरवठा केला जातो. शासनातर्फे वेळोवेळी अनुदाने व सवलती मिळतात. बॅकामार्फत जमीन सुधारणा, विहीर, पशुधन खरेदी यांकरिता अल्प दराने वित्त पुरवठा केला जातो.

२) पाणलोट क्षेत्र :

गावामध्ये पाणलोट क्षेत्र विकासाचे कार्य अत्यंत चांगल्या रितीने राबविण्यात आले आहे. गाव शिवारातील जास्तीत जास्त पाणी अडविण्याचा प्रयत्न झाला आहे. यामुळे भूजल पातळी उंचावण्यास मदत झाली आहे.

३) पावसाच्या पाण्याची साठवण :

पावसाचे पाणी गोळा करणे, त्याची साठवण करणे की, ज्यामुळे भूमीगत पाण्याचे पूनर्भरण होऊन भूजलाची पातळी वाढेल या तंत्राला पावसाच्या पाण्याची साठवण म्हणतात. यासाठी उतारानुसार चर खणने, बांध, ताली, तळी निर्माण करणे यासारखे जास्तीत जास्त पाण्याचे भूगर्भात पूनर्भरण करण्याचे प्रकल्प या गावात चांगल्या प्रकारे राबविण्यात आले आहेत. यामुळे शेतीला हंगामी पाणीपुरवठा होतो. शिवाय शेतकऱ्यांच्या कुपनलिका, विहीरींना ऊन्हाळयात देखील पाणी असते.

४) सेंद्रीय खत उत्पादन :

जनावरांचे शेण, मलमुत्र, वनस्पतींचे अवशेष यांपासून कंपोष्ट खत निर्माण केले जाते. गांडूळ खत निर्मितीचे प्रकल्प देखील या गावात आहेत. शेण खत, कंपोष्ट खत, गांडूळ खत या बरोबरच रासायनिक खतांचाही वापर शेतीसाठी केला जातो.

५) जवाहर विहीर योजना :

या योजने अंतर्गत अल्प भूधारक शेतकऱ्यांना विहीरी काढून दिल्या आहेत. त्यामुळे येथील शेतकऱ्यांच्या शेती उत्पादनात भर पडली आहे.

६) रासायनिक खतांचा वापर :

गावातील बरेच प्रगतशील शेतकरी की, ज्यांच्या जवळ निश्चित पाणी पुरवठा उपलब्ध आहे, असे शेतकरी शेतीमध्ये रासायनिक खते, संकरित बियाणे यांचा वापर करतात.

४.३ कृषी समस्या :

कृषी विकास योग्य दिशेने व योग्य प्रकारे होणे आवश्यक आहे. भारतीय कृषी ही आपली जीवनप्रणाली आहे. परंतु कृषीचा अपेक्षित असा विकास अजून झालेला नाही. कारण भारतीय शेतीला अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागते, त्या समस्या पुढीलप्रमाणे आहेत.

१) जमिनीची धूप :

जमिनीची धूप म्हणजे प्रत्यक्ष मृत्युची चाहूल असे म्हटले जाते. सूपीक माती नाहीशी होत जाऊन दरिद्रय, उपासमार, भूकबळी अशी स्थिती निर्माण होऊ शकते.

२) जलसिंचनाच्या अपुऱ्या सुविधा :

एकूण कृषीयोग्य क्षेत्रापैकी ३८.४७ % क्षेत्र बागायती असले तरी उर्वरित क्षेत्र जिरायती आहे. पावसाचे प्रमाण कमी आहे. जेवढे बागायती क्षेत्र आहे, ते शेत तळी व विहीरीवर अवलंबून आहे. गावात कुपनलिंकांची संख्या वाढल्याने पारंपारिक विहीरी ओस पडू लागल्या आहेत. गावात एकही जलसिंचन प्रकल्प किंवा कालवा नाही.

३) पावसाच्या पाण्याचा पर्जन्य हंगाम याबद्दल अज्ञान :

शेतकऱ्यांमध्ये याविषयी उदासीनता दिसून येते. शासनाकडून देखील फारसे प्रयत्न झाले नाहीत. सोनी गावातील भूपृष्ठीय जलौद्यामार्फत अद्याप ५० % पाणी वाहून जाते. या पाण्याचे भूगर्भात पूनर्भरण होणे काळाची गरज आहे.

४) आपुरा विद्युत पुरवठा :

संपूर्ण महाराष्ट्रातच ही समस्या जाणवते. वीज पुरवठा अनियमित, अवेळी, कमी कालावधीसाठी आणि कमी दाबाने होत असल्याने पाणी असून सुध्दा त्याचा वापर करता येत नाही.

५) पीक संरक्षण विमा योजनेचा अभाव :

पीक विमा योजनेबद्दल शेतकऱ्यांमध्ये फारशी जाणीव व जागृती नाही. यामुळे ते या योजनेचा लाभ घेऊ शकत नाहीत. जाहिरात दिल्यापासून थोड्याच अवधित अर्ज मागविले जातात. त्याचा कालावधी वाढून मिळावा, शेतकऱ्यांपर्यंत माहिती पोहचावी यासाठी प्रबोधन, प्रचार होणे आवश्यक आहे.

६) पीक रोगराई :

विपरित हवामान परिस्थितीमुळे पिकांवर रोग पडतात. कीड प्रतिबंधक औषधे फवारणीसाठी शेतकऱ्यांची कुवत नसते. यामुळे पिकांचे उत्पादन घटते. त्यांचा दर्जाही खालावतो.

७) सुधारित संकरित बियाणांचा कमी वापर :

येथील बहुतांश शेतकरी गरीब आहेत. सधारित जातींची बियाणे घेण्याची त्यांची कुवत नसते. त्यामुळे पारंपारिक घरगुती बियाणांचा ते वापर करतात. याचा उत्पादनावर परिणाम होतो.

८) रासायनिक खतांचा वापर :

अधिक उत्पादन वाढीसाठी रासायनिक खतांची आवश्यकता असते. अलीकडे त्यांच्या किंमती वाढलेल्या आहेत. सामान्य शेतकऱ्यांना त्या परवडणाऱ्या नाहीत. शिवाय जलसिंचनाचा अभाव असलेल्या ठिकाणी त्यांच्या वापरावरही प्रभाव पडतो.

९) स्वस्त दराने कर्जपुरवठ्याचा अभाव :

स्वस्त दराने कर्जपुरवठा करण्यास अनेक अडचणी आहेत. विकास सोसायट्या, पतसंस्था, सहकारी संस्था, राष्ट्रीयकृत बॅका यांच्याकडून घेतलेली कर्जे शेतीमालाला योग्य किंवा हमीभाव नसणे, निसर्गाचा लहरीपणा, उत्पादन कमी यामुळे परतफेड करण्यास शेतकरी असमर्थ बनत चालला आहे.

१०) पारंपारिक कृषी अवजारे :

शेतीच्या मशागतीसाठी जुनाट, अकार्यक्षम पारंपारिक कृषी अवजारांचा वापर केला जातो. त्यामुळे शेतीची मशागत पाहिजे तशी होत नाही. आधुनिक कृषी अवजारे-टॅक्टर, मळणी यंत्रे, कापणी यंत्रे यांचा वापर होत नाही. काहीवेळा शासनामार्फत मोफत किंवा सवलतीच्या दराने कृषी अवजारे पुरविले जातात. परंतु, वशीलेबाजीमुळे लाभार्थी हे श्रीमंत गटातील असतात. सामान्य शेतकऱ्यांना त्याचा लाभच मिळत नाही.

११) शेतजमिनीचा लहान आकर :

गावाचे एकूण भौगोलिक क्षेत्रफळ १९११.७९ हेक्टर असून त्यापैकी लागवडीखालील व लागवडीयोग्य १७२६ हेक्टर आहे. गटधारक शेतकरी १३६२ आहेत. त्यामुळे प्रत्येक शेतकऱ्याच्या शेतजमिनीचा आकार सरासरी १.२७ हेक्टर येतो. २०११ सालची गावाची लोकसंख्या ६२५५ व्यक्ती आहे. शेतजमिनीचा आकार लहान असल्याने आधुनिक पध्दतीने शेती करता येत नाही. शिवाय एका शेतकऱ्याची जमीन तुकड्या-तुकड्यांमध्ये विभागलेली पहावयास मिळते.

१२) वाढती लोकसंख्या :

गावातील बहुतांश लोकांचा व्यवसाय शेतीच आहे. दरडोई कृषीयोग्य जमिनीचे प्रमाण ०.२८ हेक्टर आहे. याचा अर्थ कृषीमध्ये अतिरिक्त लोकसंख्या गुंतलेली आहे. कृषीक्षेत्रातील या लोकसंख्येला कृषीपुरक व्यवसाय निर्माण करून देणे आवश्यक आहे.

४.४ कृषी समस्यांवरील उपाययोजना :

१) मृदा संधारण :

गावामध्ये उताराला अनुसरून मृदा संधारणाची आणखी कामे होणे आवश्यक आहे.

२) भूपृष्टीय जलौद्यावर नियंत्रण :

भूपृष्टावरून वाहून जाणाऱ्या पाण्याचे प्रमाण उपलब्ध पाण्याच्या ५० % आहे. यावर नियंत्रण ठेऊन जास्तीत जास्त पाणी भूगर्भात मुरविणे आवश्यक आहे.

३) पाणलोट विकास कार्यक्रमाला चालना :

हा कार्यक्रम अधिक सक्षमतेने राबविणे आवश्यक आहे.

४) पावसाच्या पाण्याचा पर्जन्य हंगाम कार्यक्रम गतिमान करणे :

पावसाचा प्रत्येक थेंब जमिनीत कसा मुरेल यासाठी शेतकऱ्याने, नागरिकाने प्रयत्नशील असणे गरजेचे आहे. शेतकऱ्याने आपल्या शेतीतील पाणी शेतातच कसे मुरेल यादृष्टीने प्रतत्न करणे आवश्यक आहे. यासाठी शासनाकडून देखील भरीव कामगिरी झाली पाहिजे.

५) सहकार चळवळीला चालना देणे :

भ्रष्ट लोकांच्या संधीसाधूपणामुळे आज सहकार मोडीत निघाला आहे. परंतु शेतकऱ्याला अल्प दराने पुतपुरवठा करण्यासाठी त्याचे सबलीकरण झाले पाहिजे. बियाणे, खते, कीटकनाशके यांसाठी अल्प+दरात कर्जपुरवठा झाला पाहिजे.

६) सेंद्रिय खत निर्मिती प्रकल्पांना चालना :

शाश्वत शेती विकासाच्या दृष्टिकोनातून कंपोष्ट, गांडूळ खत यांसारख्या सेंद्रिय खतांच्या निर्मितीसाठी आणि वापरासाठी जनजागृती होणे आवश्यक आहे.

७) कृषी मालाला वाजवी भाव मिळवून देणाऱ्या बाजारपेठांची निर्मिती :

उत्पादन खर्चावर आधारित कृषी मालाला योग्य भाव मिळाला पाहिजे, यासाठी दलालांचे समूळ उच्चाटन झाले पाहिजे. प्रसंगी शासनाने माल खरेदी करून त्यांना अर्थसहाय्य दिले पाहिजे.

८) पीक विमा योजना :

याविषयी शेतकऱ्यांमध्ये जानजागृती केली पाहिजे.

९) पीक संरक्षण योजना :

अवर्षण, अतिवृष्टी, गारपीट, धुके, वणवा, रोगट वातावरण यांसारख्या नैसर्गिक आपत्तींपासून संरक्षण व नुकसान झाल्यास भरपाई मिळाली पाहिजे. पिकांचे किडीपासून संरक्षण झाले पाहिजे.

१०) शासनाच्या योजना शेतकऱ्यांच्या दारी :

शेतकऱ्यांचे अज्ञान दूर करणे, बदलत्या तंत्रज्ञानाविषयी जनजागृती निर्माण करणे, शासनाकडून दिले जाणारे अनुदान, योजना प्रत्यक्ष शेतकऱ्यांच्या नावे मिळाव्यात, अशी व्यवस्था निर्माण झाली पाहिजे.

४.५ समारोप :

अशाप्रकारे मौजे सोनी गावातील कृषीचा अभ्यास केलेला आहे. कृषी विषयक सुविधा, शासनाच्या योजना, पाणलोट क्षेत्र विकास कार्यक्रम, कृषी समस्या या घटकांविषयी माहिती अभ्यासलेली आहे.

संदर्भ सूची :

१) कऱ्हाडे बी. एम. (२०११), शास्त्रीय संशोधन पध्दती, पिंपळापूरे ॲण्ड कं. पब्लिशर्स, नागपूर.

२) साळुंखे विजया (२०१५), कृषी भूगोल, डायमंड पब्लिकेशन्स, पुणे.

३) ठाकूर शिवराम, पाटील राजाराम, आणि धुरी सुमेधा (२०१४), कृषी भूगोल, हिमालया पब्लिशिंग हाऊस, पुणे.

४) बी. ए. भाग ३ (२०१७-१८), भूमी उपयोजन आणि जलस्रोत विकास सर्वेक्षण, प्रकल्प अहवाल, शिक्षणमहर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे कॉलेज, मिरज.

5) majid Husain (2010), Systematic Agricultural Geography, Rawat Publications, New Delhi.

6) Alka Gautam (2016), Agricultural Geography, Sharada Pustak Bhavan Publishers & Distributers, Allahabad.

7) www.google.co.in

8) http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream

9) http://google.co.in/maps/place/soni,+maharashtra

10) http://www.indiamapia.com/sangli/soni.html

GPS Map Camera
Nigeria
Google
Angol
Soni, Maharashtra, India
XM4R+35M, Soni, Maharashtra 416420, India
Lat 16.95526°
Long 74.690456°
28/03/22 12:45 PM

GPS Map Camera
Soni
Samart
Google
Soni, Maharashtra, India
XM3R+34F, Soni, Maharashtra 416420, India
Lat 16.952803°
Long 74.69053°
28/03/22 12:52 PM

Soni, Maharashtra, India
XM3R+WJ8, Soni, Maharashtra 416420, India
Lat 16.955007°
Long 74.692009°
28/03/22 11:57 AM
Google